

MOLNÁR ANDRÁS

Deák Antal gazdálkodása (1811–1842)

DEÁK ANTAL — Deák Ferenc bátyja, barátja, nevelője és példaképe — 1789-ben született Söjtörön. 1797-től a kőszegi piarista gimnázium, 1799-től pedig a pápai katolikus kisgimnázium növendéke volt. Anyakönyvek hiányában csupán egy sajátkezű „ex libris” bejegyzéséből derül ki, hogy 1800-ban biztosan Pápán végezte el a második grammatikai osztályt. (Ekkor kapta emlékül Barabás Gellért volt pálos szerzetestől, a bezárt pápai pálos gimnázium utolsó igazgatójától Johannes Georgius Schwandtner osztrák történész nagyszombati kiadású magyar történelmi szöveggyűjteményének harmadik, 16 századi történetírók műveiből összeállított kötetét.)¹

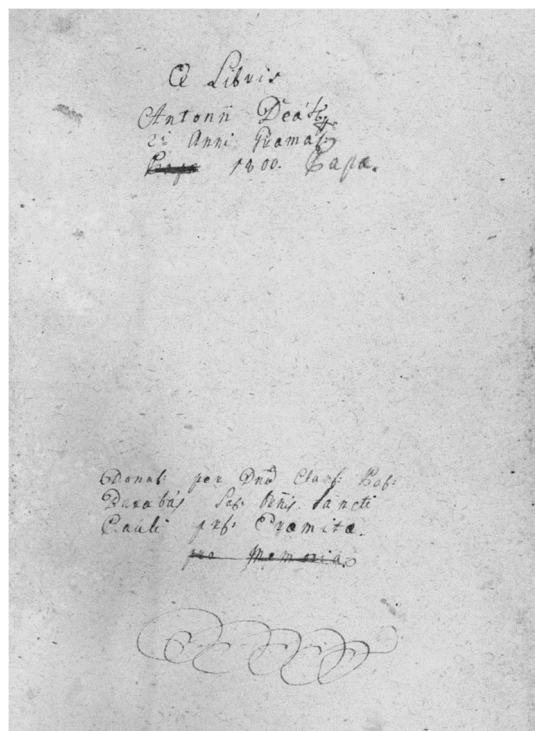
Deák Antal 1803-tól a pozsonyi királyi akadémia bölcséleti tagozatának hallgatója lett, majd 1805-től 1807-ig a győri akadémián végezte el a jogi kar két évfolyamát. Az 1809. évi nemesi felkelés idején Zala vármegye lovasezredének főhadnagyaként szolgált, 1810-től alszolgabíró, 1817-től 1821-ig főszolgabíró volt a megye Kapornaki járásában, majd 1828-tól 1831-ig a vármegye első alispáni tisztségét töltötte be. Zala országgyűlési követeként vett részt az 1825–1827., 1830. és 1832–1836. évi pozsonyi diétán (utóbbin csak 1833 áprilisáig), ahol az úgynevezett „rendi-sérelmi ellenzék” meghatározó egyéniségei közé tartozott. 1833-ban visszavonult a politikától, és miután később sem vállalt közéleti tisztséget, 1842-ben bekövetkezett haláláig elsősorban a Deák család közös gazdálkodásának irányításával foglalkozott.² Korábbi kutatási eredményeink

---

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megye Levéltára (a továbbiakban: MNL ZML), Könyvtár Ltsz. 1605/1959. Johannes Georgius SCHWANDTNER: *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres, ac genuini... Pars tertia*. [Tirnaviae, 1765.] Deák Antal sajátkezű bejegyzése a könyv első előzők-oldalán. Barabás Gellértről. – BAKONYVÁRI Ildefonz: *A pápai kath. gymnasium története a pálosok idejében*. Pápán, 1896. 53., 84.; Horváth István és Ferenczy János levelezése. (Sajtó alá rend., az előszót és a jegyzeteket írta Soós István) Bp., 1990. 9., 122., 217., 220., 274.; HESZ Árpád: *A Pálos Rend eltörlése Magyarországon 1786-ban*. Bp., 2019. [Doktori disszertáció kézirat] 157.

² Deák Antal életrajzára lásd: FERENCZI Zoltán: *Deák élete*. Budapest, 1904. (a továbbiakban: FERENCZI 1904.) 1. köt.; DEÁK Gáborné: *Adatok Deák Antal politikai pályafutásához*. = *Zalai történelmi tanulmányok 1994*. (Zalai Gyűjtemény 35.) (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1994.

mellett Deák Antal nemrég előkerült országgyűlési leveleit is hasznosító tanulmányunkban ez utóbbira, a Deák família osztatlan birtokaira és közös gazdálkodására vonatkozó ismereteinket összegezzük.

1. kép

Deák Antal pápai tanulmányait tanúsító ex librise (1800)

A DEÁK-ÁRVÁK ÖRÖKSÉGE

Amikor idősebb Deák Ferenc, Zala vármegye táblabírája 1808 januárjában Kehidán meghalt, négy árvája, Antal, Jozefa, Klára és Ferenc tekintélyes birtokok örököse lett, ám azokkal együtt örökölték a rajtuk fekvő – nagyanyjuk, Hertelendy Anna által felhalmozott – tetemes adósságot és a nagybátyjukkal,

---

183–201.; MOLNÁR András: A fiatal Deák Ferenc. A felkészülés és a zalai pályakezdet évei 1803–1833. Budapest, 2003. (a továbbiakban: MOLNÁR 2003.); PÁLMÁNY Béla: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848. Budapest, 2011. 1. köt. 870–871.

Deák Józseffel való osztzkodás gondját is. Az apjuk és annak öccse között 1803 májusában kötött osztályos egyezség ellen (mely szerint a nagyanyai örökség zálogképpen, az átvállalt adósságok fejében Deák Ferenc kezére jutott) Deák József nem emelt kifogást testvére haláláig, akkor azonban megtámadta az egyezség érvényességét, és anélkül, hogy az adósságok kifizetését akár csak részben is felajánlotta volna, követelte az örökség felosztását.³

Idősebb Deák Ferenc halálakor gyermekei teljes árvaságra jutottak. Mivel a nagykorúságot ekkor még egyik testvér sem érte el – a legidősebb, Antal is alig múlt 19 éves –, Zala vármegye közgyűlése gyámság alá helyezte a nemesi árvákat. 1808 januárjának utolsó napjaiban nevezték ki gyámjukká Hertelendy György táblabírót, aki „mind az árváknak személybeli gyámatyaságát, mind pedig a jószágoknak gondviselését [...] ingyen magára vállalni ajánlotta”.⁴ (A Hertelendy familia vindornyalaki ágából származó és az árvák nagyanyjával, Hertelendy Annával távoli rokonságban álló gyám 1790-től 1798-ig a szántói járás alszolgabírója, 1801-től 1804-ig pedig Zala vármegye főadószedője volt. Még gyámkodott a fiatalabb Deák testvérek felett, amikor 1819 júliusában a vármegye első alispánjává választották.)⁵ A gyámságot magára vállaló Hertelendy György azonnal az uralkodóhoz folyamodott, hogy a Deák árvák részére „atyai és anyai adósságaik kifizetésére öt esztendeig moratórium parancsolat adasson”.⁶ A királyi parancs kiadása azonban elmaradt, mert a gyám szabotálta a moratóriumra vonatkozó döntés alátámasztásához szükséges adósság-kimutatás elkészítését. Ezzel az eljárással egészen 1812 áprilisáig sikerült az időt húzni, akkor pedig Hertelendy György már nyugodt szívvel jelenthette be, hogy a kért moratóriumra többé nincs szükség, mivel az „alkalmatlanabb hitelezőket” időközben kielégítette, az árvák gazdaságát pedig olyan karba hozta,

---

³ MNL ZML Zala vármegye nemesi közgyűléseinek iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: kgy. jkv.) 1808. március 28. 123/65. sz.; MNL ZML Zala vármegye nemesi közgyűléseinek iratai. Közgyűlési iratok (a továbbiakban: kgy. ir.) 1809. március 6. 8. sz. 2. melléklet.

⁴ MNL ZML kgy. jkv. 1808. január 13. 7/21.

⁵ Hertelendy György pályafutásáról: MNL ZML Zala vármegye kétségtelen nemeseinek lajstroma, 1790. 107. (Vindornyalak); MNL ZML Zala vármegye kétségtelen nemeseinek lajstroma (Catastrum Nobilium), 1829. 145. (Ukk); HERTELENDY László: A Hertelendi és Vindornyalaki Hertelendy-család. = Turul 1932. (XLVI. köt.) Különlenyomat, Bp., 1932. 4.; Zala megye archontológiája 1138–2000. (Zalai Gyűjtemény 50.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 2000. 420.; MIKLÓSI-SIKES Csaba: Kőbe vésett történelem. A sümegi városi temetők története és sírjelei 1950-ig. Sümeg, 2002. 35–36., 43.; Életrajzok, családtörténet. (Sümegi ismeretek téra I.) (Összeállította Miklósi-Sikes Csaba) Sümeg, 2016. 205–206.

⁶ MNL ZML kgy. jkv. 1808. március 8. 8. sz.

hogy az „édes atyjukról reájok szállott terheket naponként megkevesellíthetik, s az hitelezőket könnyen fizethetik”.⁷

A Deák testvérek birtokai apjuk halálától egészen 1852-ig osztatlanok voltak, azokon közös gazdálkodás folyt. A birtokok jövedelméből mind a négyen – Jozefa és Klára is – egyenlő arányban részesültek, természetesen a hitelek visszafizetésének és a beruházásoknak a terheit is közösen viselték. 1808 januárja és 1811 februárja között Hertelendy György gyám felügyelete mellett gazdatisztek irányították a Deák-birtokok gazdálkodását. E három év alatt azonban világossá vált, hogy a jövedelmek további csökkenése nélkül nem lehet széttagoltan folytatni a gazdálkodást. Célszerű megoldásként a birtokok egy kézben való összefogása, közvetlen irányítása kínálkozott. Ezt a feladatot valamelyik családtagnak kellett magára vállalnia, így lett a família „feje” az akkor 22 esztendő, jogakadémiát végzett, az 1809. évi nemesi felkelés tisztjeként megbecsülést szerző, 1810-től pedig vármegyei alszolgabírói hivatalt viselő Deák Antal.

DEÁK ANTAL HASZONBÉRLETI SZERZŐDÉSEI A KÖZÖS GAZDÁLKODÁSRÓL

Az 1811. február 3-án kelt, és a kiskorú Deák Klára, valamint Deák Ferenc nevében eljáró gyám, Hertelendy György, továbbá a feleségét, Deák Jozefát képviselő Nemeskéri Kiss József és Deák Antal között kötött haszonbérleti szerződés értelmében Antal hat esztendőre bérbe vette testvéreitől a család birtokait (a kehidai, felsőkustányi, koppányi és söjtöri javakat, minden hozzájuk tartozó épülettel, szerszámmal, állattal és terménnyel), évi 16.000 forint lefizetése ellenében. A szerződés kiemelte, hogy a legfontosabb teendő a javak tehermentesítése, ezért az éves várható jövedelem háromnegyed részét, mintegy 12.000 forintot az adósságok és kamatok kifizetésére kell fordítani, a maradék 4000 forintot pedig a négy testvér között kell egyenlő arányban felosztani. A haszonbérlet további kötelességeit a család az alábbiak szerint határozta meg. A termények közül csak 50 akó újbor, 50–50 köböl búza, árpa és zab, valamint 100 köböl rozs tartozott a bérbevett javakhoz, a bérbeadásakor rendelkezésre álló többi bort és gabonát, továbbá négy lovat a bérlőnek hét hónapon belül el

---

⁷ MNL ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1812. április 13. 119/27. sz.

kellott adnia, az értük befolyó pénzt pedig a közös terhek fedezésére kellett fordítania. Megállapodott a család abban is, hogy a hatéves haszonbérlet letelte előtt egyik fél sem változtathat a szerződésen, kivéve, ha valamely királyi, illetve kormányrendelet miatt, vagy a „bankóceduláknak változásával” a terményeknek ára nagyon lecsökkenne vagy felemelkedne, és ezáltal bármelyik szerződő felet károsodás érhetné. A bérlő tartozott „a határookra, földeknek és réteknek megyéire, szőlőkre, egyszóval az egész jószágra szorgalmasan vigyázni”, és ha ezek miatt indokolt költségei merülnek fel, azokat meg fogják neki téríteni — fogalmazott a szerződés.

A bérlő köteles volt megóvni az épületek állagát, költségesebb beruházásokhoz vagy felújításokhoz (építkezésekhez és épületjavításokhoz) azonban csak a család beleegyezésével foghatott. Nem irthatott erdőt, nem adhatott el fát, nem égethetett téglát, és nem adhatta tovább árendába a bérbe vett javakat. A hat esztendő alatt netán bekövetkező természeti csapásokból fakadó károk költségeit a família közösen viseli, kivéve, ha azokat a bérlő vagy annak valamely alkalmazottja gondatlanságból okozza.

Egyetértett a család abban is, hogy a közös terheket és a „jószág védelmére megkívánható egyéb költségeket” a négy testvér szintén közösen viseli és a haszonbérletből fizeti ki. Végezetül arról is rendelkeztek, hogy bérlő a haszonbérlet idejének letelte után „az egész jószágot, minden eszközöket, szerszámokat, marhákat, 50 köböl búzát, annyi árpát és zabot, 100 köböl rozst, 50 akó söprűs újbort, egyszóval mindazokat, melyeket [...] inventárium szerint most általvett [...], az inventáriumban foglalt mennyiségben, minőségben és statusban viszszaadni köteleztetik”.⁸

A Deák család közös gazdálkodásának és jövedelemelosztásának rendjét ettől kezdve ilyen haszonbérleti szerződések határozták meg. Az alapszerződést az 1852-ben történt birtokmegosztásig összesen nyolc alkalommal újították meg kisebb-nagyobb változtatásokkal. Első alkalommal 1813. február elsején módosították a szerződésen. Tekintettel arra, hogy az uralkodó devalvációs rendelete 1811. február 20-án névértékének ötödére értékelte le a papírpénzt, a haszonbér összegét 16.000 forintról 8000 váltóforintra módosították. Ekkor a család abban is megegyezett, hogy az összeg felét az adósságok és kamatok törlesztésére fordítják, míg a maradék 4000 forintot továbbra is egyenlő arányban

---

⁸ MNL ZML Tiszviselők után maradt iratok. Léránt Lajos alszolgabíró 1849. április 16-án kelt jelentésének melléklete. A családtagok között kötött további haszonbérleti szerződések másolata is itt található.

osztják szét a négy testvér között. Ez a jövedelemelosztási rend volt érvényben 1817. február 7-ig; akkor újabb négy esztendőre meghosszabbították a haszonbérleti szerződést. Ettől kezdve ismét 16.000 forint lett a bérlet díja, és visszaállt az 1811-ben meghatározott elosztási mód is, azzal a feltétellel, hogy ha „a bécsi cursus [árfolyam] kétszáz forinton alul szállana és esztendő végéig is úgy maradna, azon esetre a következő esztendőbeli árenda csak tizenkétezer váltócédulabeli forintokban fog megállani, és a közös terhek kifizetésére azokból nyolcezer fog fordíthatni, ha pedig a cursus kétszázon utóbb ismét felül menne, akkor az következő esztendőben az árenda ismét 16.000 cédulabeli forintokban fog megállapodni”. A megújított szerződés a bérlő, Deák Antal köteletségévé tette a járványban elpusztult birkák pótlását, ennek fejében testvérei vállalták, hogy megtérítik neki az általa felépíttetett istállóra fordított, valamint az ezután építendő malomhoz és cselédházhoz szükséges költségeket.

Deák Antal utóbbi költségeinek megtérítését megerősítette az 1821. február 27-én megújított újabb haszonbérleti szerződés is, mely az alábbi lényeges módosítást tartalmazta: „Tekintetben vétetvén tudniillik az, hogy a bécsi cursus ámbár ugyan az elmúlt esztendőknél kétszáz forintonkra le sohasem szállott volt is, tapasztalás szerint mindazonáltal az productumoknak 1817. esztendőnek kezdetével volt közönséges ára azon 1817. esztendőbeli aratás idejétől fogva 1818., 1819. és 1820. esztendőknél általában legalább háromnegyed részét elvesztette; egyrésztől tehát ezért, másrésztől pedig azért is, mivel Deák Antal úr mindezek mellett is az 16.000 forintonkra meghatározott esztendői árendát, az árendális contractus [szerződés] értelme és rendelkezése szerint kielégítendőket az közelebb múlt árendális négy esztendőkre önnön terheltetésével is pontosan kielégíteni köteleztetik, és mivel a folyamatban lévő pénznek naponként tapasztalt fogyatkozása miatt az jövőendő idő is az kereskedésnek megcsökkenésével és a productumok árának további megszállásával fenyegetne, az esztendői árendát a következő árendális esztendőkre tízezer forintonkra szállították és határozták meg, oly nyilvános kifejezéssel, hogy Deák Antal úr ezen tízezer, esztendői árendából hatezer forintonkat esztendőnként az közös terheknek kielégítésére fordítani, az négyezer forintonkból pedig egyezer magát illetvén, három testvérei közül fejenként mindeniknek egyezer forintonkat kifizetni köteleztessék.”

1825. január 1-jétől Deák Antal, valamint öccse, az időközben nagykorúvá vált, illetve a gyámság alól már 1821 decemberében felmentett (immár ügyvédi diplomával rendelkező és Zala vármegye tiszteletbeli tisztii alügyészeként

tevékenykedő) Deák Ferenc közösen, évi 8000 váltóforintért bérelték a birtokokat. A bérleti díj felét a közös költségekre fordították, a másik felét pedig egyenlő arányban osztották szét a négy felnőtt testvér között. Ezt a haszonbérleti szerződést gyakorlatilag változtatás nélkül újították meg, illetve hosszabbították meg 1829. április 24-én négy évre, 1832. április 23-án pedig újabb hat esztendőre. A tíz év elteltével, 1836. június 29-én nyolc esztendőre kötött szerződés értelmében Deák Antal és Ferenc a közös költségekre a 8000 forintos bérleti díjból csupán 2000 forintot fordítottak, így a testvéreknek fejenként 1500 forint jutott. Antal 1842. június 20-án bekövetkezett halála után (hivatalosan 1843. május 6-tól) egyedül Ferenc lett a család birtokainak bérlője, a jövedelmek elosztása pedig annyiban módosult, hogy a korábban Antalt megillető részt háromfelé osztották, így a testvérek ezentúl fejenként 2000 forintot kaptak.⁹ (Ez a jövedelemelosztási mód volt érvényben egészen az 1852-ben történt birtokmegosztásig.)

A DEÁK CSALÁD BIRTOKAI ÉS AZOK JÖVEDELEMSZERKEZETE

A birtokok, melyeket idősebb Deák Ferenc 1808-ban örökölt hagyott gyermekeire, két nagyobb csoportban feküdtek Zala megyében. Az egyik Zalaegerszegtől délre, a Válicka-patak völgyében: Söjtör és Tófej. A Hertelendy-ági örökség nagyobbik része a megyeszékhelytől keletre, jórészt a Zala folyó völgyében volt: Kehida, Koppány, Felsőkustány, valamint a tőlük kissé távolabb, nyugatra elhelyezkedő Nemesapáti és Orbányosfa. Az összehangolt gazdálkodást így eleve megnehezítette a birtoktestek közötti mintegy 30–40 kilométeres távolság, amit csak fokozott, hogy a zalai utak időnként (csapadékos időben, sárban vagy hóban) nehezen voltak járhatók.

A Deák-birtokok talaja zömében agyagos vagy homokos volt, és kisebb részben folyó- és patakvölgyekben, nagyobb részt pedig az azokat közrefogó dombokon terültek el. A domboldalakra a lezúduló csapadék vízmosásos gödröket vájt, a völgyekben fekvő réteket, szántóföldeket pedig szinte évről évre elöntötte a szabályozatlan Zala folyó és a patakok árvize. Ezek a földrajzi adottságok nem kedveztek a szántóföldi gazdálkodásnak, sokkal inkább az állat-

---

⁹ Uo., vö. MOLNÁR András: Deák Ferenc birtokai. Egy zalai középbirtokos család gazdálkodása a 19. század első felében. = Gazdaságtörténeti tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény 34.) (Szerk. Kapiller Imre) Zalaegerszeg, 1993. (a továbbiakban: MOLNÁR 1993.) 47–50.

tenyésztést és a szőlőművelést tették lehetővé. A kortársak megítélése szerint a Deák birtokok legtermékenyebb részei mindenütt a rétek voltak, évente azonban csak egyszer kaszálták őket. Jól jövedelmeztek, és viszonylag jó minőségű bort adtak a szőlőhegyek is, míg a dombos, gödrös szántóföldeket kevésbé tartották termékenynek. A szántóföldeket háromnyomásos gazdálkodással művelték meg, az őszi és tavaszi vetés mellett ugart is hagytak.¹⁰

A Deák család osztatlan, közös birtokát, valamint az ezekből származó jövedelmeket legrészletesebben Zala megye 1835-ben elkészült nemesi birtok- és jövedelem-összeírása vette számba.¹¹ Mivel az országgyűlési költségek jövedelemarányos kivetése céljából készített birtokösszeírás nem felmért, hanem csupán bevallott adatokat rögzített, a jövedelembecslés pedig nem a valóságos bevételek alapján, hanem megyei kulcs segítségével, egységes átszámítással történt, óhatatlanul sok benne a hibalehetőség és a pontatlanság. Az adatokat annál inkább fenntartással kell kezelnünk, mert a tíz-tizenöt évvel később végrehajtott mérnöki felmérések a Deák család esetében nagyobb birtoktesteket vettek számba, és az egyes művelési ágak aránya is némileg eltérő volt.¹² Az 1835-ös nemesi jövedelembecslést elemezve tehát igazából nem önmagukban az adatok lényegesek, inkább csak tájékoztató jellegűek, és elsősorban a birtok- és jövedelemszerkezet hozzávetőleges arányainak érzékeltetésére alkalmasak.

Az összeírás a Deák család birtokai közül a Hertelendy Anna-féle örökségből származó nemesapáti, orbányosfai és tófeji részbirtokokat nem vette számba. Nem tüntették fel a Deák Antal által Csány Klárától 1824-ben Köveskúton vásárolt három jobbágyhely¹³ jövedelmét sem, csupán a legnagyobb, kehidai, koppányi, felsőkustányi és söjtöri birtoktesteket. E négy település határában Deákéknak 1203 és fél holdnyi nemesi földbirtoka volt.¹⁴ Rendelkeztek

---

¹⁰ MNL ZML Általános adóalap összeírás, 1828. Kapornaki járás, Kehida és Söjtör (az összeírások megjegyzés rovata); FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851. 2. köt. 193., 247.; Zala megye leírása a reformkorban. (Zalai Gyűjtemény 23.) (Közzéteszi Bencze Géza) Zalaegerszeg, 1986. 91., 95–96.

¹¹ MNL ZML Zala vármegye nemesi birtokainak és jövedelmeinek összeírása, 1835. Kapornaki járás No. 45. Kehida (itt írták össze a koppányi és a söjtöri javakat is), Szántói járás No. 18. Felsőkustány. Az összeírás megyei összesítőjét elemzi: SIMONFFY Emil: A zalai nemesség jövedelmei 1835-ben. = SZabó István emlékkönyv. (Szerk. Rácz István) Debrecen, 1998. (a továbbiakban: SIMONFFY 1998.) 406–420.

¹² Vö. MOLNÁR András: Deák Ferenc, mint „mezei gazda”. = Levéltári Szemle 1992. 1. sz. 36., 41.; MOLNÁR 1993. 60–61., 67–70.

¹³ A birtokvásárlásról: MNL ZML kgy. jkv. 1824:1757.

¹⁴ A földterület nagyságát ekkoriban 1200 négyszögöles, úgynevezett magyar holdban számolták.

még jelentős szőlőbirtokkal is, ennek nagyságát azonban nem holdban, hanem úgynevezett kapásban adták meg: a Deák családnak mintegy 130 kapás, azaz egy ember által 130 nap alatt megművelhető területű saját tulajdonú szőlője volt. Az allodiális, azaz majorsági földek közel 85 százaléka Kehida határában terült el, 12 százaléka Söjtörhöz tartozott, míg a maradék területen csekély mértékben Koppány és Felsőkustány osztozott. A saját szőlővel beültetett terület Söjtörön fele, Koppányban pedig kétharmada volt a kehidainak. A Deák család majorsági birtokainak körülbelül 58 százalékát az egyúttal legelőként is használt, mintegy 700 holdra becsült kehidai erdő tette ki. Szántóföldként az allodiális földek közel 29 százalékát hasznosították. A 344 holdnyi szántó mintegy kétharmada Kehida határában, a maradék pedig zömében Söjtörön feküdt. Koppányban alig, Felsőkustányban pedig egyáltalán nem volt szántóföldje a Deák családnak. A birtokok mintegy 12 százalékát rétként hasznosították. A 148 holdnyi rét négy település határában volt szétszórva: a legtöbb, körülbelül 100 hold Kehidán, 20–25 hold Söjtörön és Felsőkustányban, végül 3 hold Koppányban.¹⁵

A földesúri jövedelemforrások között vették számba a 18 kehidai, 8 söjtöri, 2 és fél felsőkustányi jobbágyhely, valamint a 12 kehidai és 16 koppányi zsellér úrbéres szolgáltatásait. A természetbeni terményjuttatások adataiból kiderül, hogy a Deák család jobbágyai és zsellérei főként rozst és búzát, azután árpát, zabot és hajdinát, valamint kukoricát termesztettek. Utóbbiakat csak Kehidán, árpát Söjtörön is, míg rozst és búzát mind a négy birtoktesten, persze eltérő mennyiségben. A gabonafélék között egyértelműen a rozst és a búza túlsúlya volt a jellemző: rozsból 111 keresztet, búzából majd feleannyit, 53 keresztet kellett beszolgáltatni. A Deák család természetben kapott még ezeken kívül 9 kereszt árpát, 4 kereszt zabot vagy hajdinát, valamint 20 mérő kukoricát. Ha összehasonlítjuk ezt a terményszerkezetet a megyei átlaggal, azt tapasztaljuk, a rozstermelés dominanciája Zala megye egészében még jellemzőbb volt, mint a Deák birtokokon, ahol viszont nagyobb arányban termelt búza, mint a megye többi részén. Burgonyát a Deák család természetben nem kapott, holott a Kapor-naki járásban, ahol birtokainak zöme feküdt, máskülönben jellemző volt a burgonyatermesztés.¹⁶

---

¹⁵ MNL ZML Zala vármegye nemesi birtokainak és jövedelmeinek összeírása, 1835. Kapor-naki járás No. 45. Kehida, Szántói járás No. 18. Felsőkustány.

¹⁶ Vö. SIMONFFY 1998. 415.

Az 1835-ös összeírás alapján a Deák család összes nemesi és földesúri jövedelmét hat krajcár híján kereken 3600 ezüstforintra becsülték. (Ez a mintegy 9000 váltóforintra tehető összeg némileg meghaladta az ekkor érvényben lévő haszonbérleti szerződésben foglalt 8000 váltóforintos bérleti díjat.) Jövedelmük alapján előkelő helyet foglaltak el Zala megye középirtokos nemesi társadalmában, ahol a vezető vármegyei tisztségviselőket adó családok éves bevétele mintegy 1000 és 3000 ezüstforint között mozgott, többségében azonban 2000 forint alatt maradt. (Így volt ez például a Séllyey, a Csertán vagy a Csány család esetében is.)¹⁷

A Deák család összes jövedelmének több mint kétharmada (68,3 százaléka) Kehidáról, közel ötöde (18,2 százaléka) Söjtörről származott. A felsőkustányi birtokrész jövedelmének aránya nem érte el a 8, a koppányié pedig a 6 százalékot. A teljes jövedelem kétötöde (41 százaléka) a nemesi földekből, majorsági termelésből, háromötöde pedig földesúri jövedelmekből származott: 44 százaléka úrbéres szolgáltatásokból, 15 százaléka pedig az úgynevezett kisebb királyi haszonvételekből.

A tagosítatlan szántóföldeken, valamint elkülönítetlen erdőkön és legelőkön folytatott majorsági gazdálkodás jövedelme elmaradt az úrbéres jövedelmekétől, tehát a jobbágyok és zsellérek különféle szolgáltatásai többet jövedelmeztek, mint a saját nemesi birtok. Ez a jövedelemszerkezet hagyományos, kissé már elavult gazdálkodási rendszerre utal.¹⁸ Zala megye egészében ennél valamivel kedvezőbb volt az arány: a nemesi földek jövedelme meghaladta az 50 százalékot (a kapornaki járásban közel 53 százalék volt), míg a földesúri jövedelmek a kisebb királyi haszonvételekkel együtt is alig érték el a 43 százalékot (a kapornaki járásban a 41 százalékot). Megyei átlagban a jövedelmek több mint hat százaléka egyéb forrásokból származott, a Deák család azonban nem rendelkezett ilyenekkel. (A vármegyei tisztségek után kapott tiszteletdíjak az

---

¹⁷ Összehasonlító adatok: MOLNÁR András: Csány László a zalai reformellenzék élén. = Kossuth kormánybiztosa Csány László 1790–1848. (Zalai Gyűjtemény 30.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 1990. 11.; VAJDA Lászlóné: Csertán Sándor, Zala megye kormánybiztosa (1809–1864). = Zalai történeti tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény 35.) (Szerk. Bilkei Irén) Zalaegerszeg, 1994. 216.; MOLNÁR András: „A zalai ágyúzás”. Zala megye önkéntes adózói (1845–1848). = Századok 1996. 5. sz. 1229.; MOLNÁR András: Zala megye politikai viszonyai a reformkor hajnalán – Séllyei Elek főszolgabíró feljegyzései. = Levéltári Szemle 2001. 4. sz. 30.

¹⁸ MNL ZML Zala vármegye nemesi birtokainak és jövedelmeinek összeírása, 1835. Kapornaki járás No. 45. Kehida, Szántói járás No. 18. Felsőkustány.

országgyűlési költségek kivetésénél „adómentesek” voltak, ezért ezeket nem írták össze.)¹⁹

A Deák család tulajdonában lévő nemesi földek becsült majorsági jövedelme (1468 forint 30 krajcár) 36,2 százalékban szántóföldi termelésből, 30,5 százalékban rétekből, mintegy 23 százalékban a legelőként is használt erdőkből, közel 9 százaléka pedig szőlőművelésből származott. A földesúri jövedelmekhez tartozó, 1579 forint 24 krajcár összegű úrbéres jövedelem összetevői az alábbiak voltak: közel 43 százaléka a jobbágyok szolgáltatása, 38 százaléka szőlődézsma, 12 százalék terménybeszolgáltatás, végül körülbelül 7 százalék a zselérek munkája. Az összesen 552 forintnyi jövedelem a kisebb királyi haszonvételek vagy regálék közé számított: a vízimalmokból 64 százaléknyi, a szeszes italok főzéséből és forgalmazásából nyert 20 százaléknyi, végül a házak vagy boltok haszonbérletéből eredő 15 százaléknyi összeg folyt be. A szőlőművelésből, illetve bortermelésből és forgalmazásból képződő jövedelem együttes aránya Zala megye egészében 21,2 százalék, a Kapornaki járásban pedig 23,7 százalék volt. A Deák család ilyen jövedelmeinek aránya csaknem pontosan megegyezett az utóbbival: számukra évente mintegy 843 ezüstforintot jövedelmezett a szőlő és a bor; legnagyobb részben a hegyvamos szőlők után járó természetbeli terményszolgáltatásból.²⁰

TAGOSÍTÁS ÉS LEGELŐELKÜLÖNÖZÉS A DEÁK CSALÁD BIRTOKAIN

A korszerűbb, allodiális (nagyüzemi) gazdálkodás egyik legfontosabb előfeltétele a majorsági és jobbágyföldek elkülönítése és tagosítása lehetett volna, ezt azonban sem Kehidán, sem Söjtörön nem sikerült elvégezni Deák Antal életében, holott az előkészületek már az 1830-as évek második felében mindkét településen megkezdődtek. Kehidán 1838-ban merültek fel vitás kérdések a falu jobbágyai és földesuraik, a Deák család tagjai között. A kehidai jobbágyok május 5-én kelt levelükben legelőik elkülönözéséhez kérték Zala vármegye közgyűlésének segítségét, mivel, mint állították, „rendbe szedésünk alkalma után, a legelésre alkalmazott jobbágyi legelőt tekintetes földesuraságunk később szántóföldnek fordította, s így attól végképpen elestünk. A széna takarmányból

---

¹⁹ SIMONFFY 1998. 410.

²⁰ MNL ZML Zala vármegye nemesi birtokainak és jövedelmeinek összeírása, 1835. Kapornaki járás No. 45. Kehida, Szántói járás No. 18. Felsőkustány. Vö. SIMONFFY 1998. 417–420.

is nagyobb fogyatkozást szenvedtünk, mert réteink már természetek szerint is vizenyősek, mégis haszonvétele miatt ellenmondásunk nem lehetne, de azokat a víz árja gyakorta elborítja, és annak maradéka a füvet kiöli, mely esetben a téli takarmányt többeknek helységünkben készpénzen kell beszerezni.”

A vármegye 1838. július 30-i közgyűlése a kehidai jobbágyok legelőjének elkülönítésére kirendelt egy küldöttséget,²¹ mely feladatul kapta Deák Antal ugyanekkor benyújtott beadványának kivizsgálását is. Ő azt panaszolta, hogy a kehidai jobbágyok törvénytelenül elfoglalták a földesúri erdő és berek egy részét, ezért kérte, helyezték vissza jogaiba, valamint rendezzék a jobbágyok tűzifa-járandóságát (faizását) is.²² Deák Antal 1839 januárjában újabb sérelmének orvoslását kezdeményezte: „Emberemlékezetét meghaladó idő óta kehidai szőlőhegyben száraz faggyal a birkák minden ellenállás és akadály nélkül legeltetni szoktak; történt azonban, hogy most legközelebb elmúlt december hónapban a legkeményebb száraz fagynak beállásával ugyanott legeltetett birkáimat kehidai helységbeli jobbágyok [...] maguk önkényes indulatjukból erőszakkal a szőlőhegyből kiverték.” A vármegye január 14-i közgyűlése az előző évben, a legelőelkülönítésre kirendelt küldöttségre bízta ennek az ügynek a megoldását is.²³

„Helységünkben a szorgalomnak gyorsabb terjedését s emelkedését semmi hathatósabban nem eszközölné, mint azon óhajtott cél, a szarvas- és vonós marhák szaporítása, mert a szegény falusi polgárnak a maga életén kívül első kincse a marha ezen a világon” — érveltek a kehidai jobbágyok a legelőelkülönítés végrehajtását sürgető újabb kérvényükben, melyet 1839. május 11-én terjesztettek a Deák család úriszéke elé.²⁴ A vármegye küldöttsége három nap múlva, május 14-én jelent meg Kehidán. Deák Antal ekkor kijelentette jobbágyai és a küldöttség előtt, hogy törvényesnek tekinti a legelőelkülönítési kérelmet, „s ezért figyelmeztve a határbeli legelő csekélységére, [a] jobbágyainak kimetszett úrbéri legelőt a felső erdőből elkülönözve kiadni kész”. A jobbágyoknak azonban ennél sokkal nagyobb igényei voltak: szerették volna az eddig használt „ökörtilost” megtartani, ezen kívül mind az alsó, mind a felső erdei legelőből részesülni, ráadásul a vizenyősebb rétek helyett újakat kértek, és elsoványodott földjeiket is szerették volna elcserélni. A megyei küldöttség ezzel

---

²¹ MNL ZML kgy. jkv. 1838:1993., kgy. ir. 1840:1252.

²² MNL ZML kgy. jkv. 1838:2031., kgy. ir. 1840:1252.

²³ MNL ZML kgy. jkv. 1839:227., kgy. ir. 1840:1252.

²⁴ MNL ZML kgy. ir. 1840:1252.

szemben Deák Antal véleményével értett egyet, azzal tudniillik, hogy ha a jobbágyok kérését elfogadnák, „a földesuraság nem csak a határban lévő minden jobb legelőtől tökéletesen elesne, de még a jobbágyok legelője [is] több darabba elszórva lenne”. Miután a kehidai jobbágyok a földesúri ellenvetések dacára sem mondtak le követeléseikről, Deák Antal kijelentette: „ő tüstént az egész határbeli közlegelőt felméréttetni fogja, ennek véghezmente után pedig e kérdést a rendes úrbéri úton elintézteti”. Hasonló eredményre jutott a küldöttség a faizást illetően is, mert a jobbágyok nem elégedtek meg a Deák Antal által felkínált tüzelő mennyiségével, ahelyett a régi, megszokott mennyiség visszaállítását, sőt, annak bővítését kérték. Egyezség egyedül a birkák legeltetésének ügyében született. Miután a kehidai jobbágyok elismerték, miszerint az uraság birkái máskor „száraz fagy” esetén is háborítatlanul legelhetnek a szőlőhegyben, ígéretet tettek arra, hogy a jövőben nem fogják korlátozni Deák Antal állatainak legeltetését.²⁵ A fenti nézetkülönbségek miatt a kizárólag Deák birtoknak tekinthető Kehidán a jobbágyfelszabadítás előtt nem történt meg az elkülönözés, sőt, a tagosításra is csak 1856-ban (már a birtok eladása után) került sor.²⁶

Ami a sőjtöri jobbágyokat illeti, ők 1837 nyarán folyamodtak Zala vármegyéhez a kérésükkel, hogy „jobbágyi állományoknak a földesuraikétól leendő elkülönözésére egy választmány rendeltessék”, mire az augusztus 14-i közgyűlésen kijelöltek egy bizottságot a tagosítás végrehajtására.²⁷ Nem rajtuk múlt, hogy erre csak három évvel később, 1840 őszén került sor. A tagosításra a sőjtöri úriszék előtt 1840. augusztus 6-án kezdődött, és november 17-én befejeződött úrbéri szabályozó perben került sor. Az úriszék ítéletét a vármegye polgári törvényszéke még ugyanabban a hónapban megvizsgálta, és miután úgy találta, hogy „az új rendezés után a jobbágyság által nyerendő birtokok éppen azon fordulatokban, melyekben ők maguk kívánták azokat, adatnak ki”, az úriszék döntését kisebb módosítással jóváhagyták és a Helytartótanács elé

---

²⁵ MNL ZML kgy. jkv. 1840:1252., kgy. ir. 1840:1252.

²⁶ MNL ZML Zalaegerszegi cs. kir. úrbéri törvényszék. Úrbéri tagosítási perek, Kehida. Gróf Széchenyi Istvánné (mint férje javainak gondnoka) és a kehidai volt jobbágyság 1856. december 31-én kötötték meg az úrbéri tagosítási egyezséget. Egy 1852. november 1-én kelt levelében Deák Ferenc a kehidai erdőt „elkülönzött”-ként említi (FETRENCZI 1904. 1. köt. 21.; EÖTVÖS Károly: Deák Ferencz és családja. Bp., 1905. 1. köt. 149.), de az elkülönözés időpontjáról és módjáról nem találtunk adatokat.

²⁷ MNL ZML kgy. jkv. 1837:1986.

terjesztették.²⁸ A Helytartótanács véleményezése és az irtásföldekkel, valamint a faizással kapcsolatos kiegészítő javaslatai alapján a vármegye 1842. április 11-i közgyűlése utasította a kapornaki járás főszolgabíróját, hogy intézkedjék a „söjtöri helység úrbérrendező perében hozott bírói ítéletek” végrehajtására, illetve „a jobbágyság úrbéri birtoka öszvesítése s új kimetszése, valamint a legelő elkülönözése s az irtásbérek kifizetésére nézve”.²⁹

Deák Antal az elkülönözés végrehajtásával (Chepely József táblabíró, Zala vármegyei mérnök munkájával, illetve a söjtöri birtokszomszéd, Sümeghy József özvegyének igényeivel) kapcsolatban írta sógorának, Oszterhueber Józsefnek 1842. május 28-án az alábbiakat: „bírd reá Chepelyt, csinálja ki a mi rátánk [hányadunk] mennyiségét papíron, hány hold eke alá eső szántó föld, hány hold rét az, hány hold az egyik, úgy a másik erdő, mely nekünk jutand? Megmond nekie azt is, hogy a mi rátánkon keresztül Sümeghynének semmiféle utat se mérjen ki, mert én egyáltalában nem engedem azt; fogok én jó szomszédság tekintetéből szénájának Csurgóba vitelére utat adni, de ott, hol nekem tetszik, nem ahol őnekie. Ha pedig marhákat akar hajtani Csurgóból rétéjére, azt hajtassa a posta- és országúton; már ugyan olyan servitusra [szolgalomra, használati jogra], hogy még marhái is oly hosszú ductuson [határrészen] rátánkon keresztül legeltessék gyepemet, egyáltalában reá nem állok, és emellett állhatatosan meg is maradok; ezt Chepely megmondhatja bátran Sümeghynének.”³⁰

Deák Antal már nem érte meg, hogy söjtöri jobbágyságai néhány héttel később, az 1842. június 20-án (Antal halála napján) kezdődött közgyűlésen a vármegye pártfogását kérték, miszerint rendeljenek ki „a tagosztály és elkülönözés érdekében történt sérelmek orvoslása eszközlésére egy választmányt”.³¹ Az ekkor kiküldött megyei bizottság felügyeletével Deák Antal temetését követően, 1842–1843 folyamán hajtották végre a söjtöri úriszék 1840 novemberében hozott, és a Helytartótanács által 1842 februárjában korrigált ítéletét, a tagosí-

---

²⁸ MNL ZML Zala vármegye polgári törvényszékének jegyzőkönyvei. Az 1840. szentmártoni törvényszék jegyzőkönyve. No. 6. (1840. november 23.)

²⁹ MNL ZML kgy. jkv. 1842:1079., kgy. ir. 1842:1079. (A Helytartótanács 1842. február 15-én, 5614. sz. alatt kiadott határozata.)

³⁰ Országgyűlési Könyvtár Magyar Parlamenti Gyűjtemény. Deák Antal levelei: [bizalmas országgyűlési tudósítások Pozsonyból 1825–1832-ig sógorához (Tarányi-Oszterhueber Józsefhez) és testvéréhez Deák Ferenchez] / Deák Antal. – Pozsony: szerző, 1825–1833. – 4 doboz (138 levél); 41x26 cm. – /Magyar történeti forrásanyag; 4. fasciculus. Leltári száma: OGY: 918.747:1–4. (a továbbiakban: OGYK MPGY Deák Antal levelei.) Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1842. május 28. 1–2.

³¹ MNL ZML kgy. jkv. 1842:2057.

tásról készült, tulajdonosként immár Deák Ferencet feltüntető új birtokkönyvet pedig 1844. május 30-án hitelesítették.³²

DEÁK ANTAL GAZDÁLKODÁSÁNAK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A Deák birtokok igazgatása nem különült el a családtagoktól. Mivel mindössze egy gazdatisztet, egy kasznárt alkalmaztak (és ő is jobbra a már betakarított termények tárolásával és eladásával foglalkozott), a gazdaság közvetlen irányítása, a termelés felügyelete legalább egy családtag folyamatos, személyes jelenlétét igényelte. Különösen igaz volt ez a betakarítási munkákra nézve, ezért a Deák fivérek igyekeztek is mind az aratásnál, mind a szénagyűjtésnél, mind a szüreten jelen lenni.³³ Noha – mint a későbbiekben látni fogjuk – vezettek valamiféle adatos könyvelést vagy számadást (így például Deák Ferenc 1827 nyarán egy „gazdaságbéli protocollum”-ot), a birtokigazgatást többnyire mégis szóban kellett végezniük, ami állandó elfoglaltságot jelentett, és mindkettejüktől jelentős időt követelt.³⁴

1811 februárjától 1842 júniusáig legidősebb testvérként Deák Antal volt a családfő, és hivatali elfoglaltságai (elsősorban országgyűlési követsége) miatti hosszabb távollétei, valamint balatonfüredi pihenései, illetve gyógykezelései rövidebb időszakainak kivételével a gazdaság vezetője is. (Távollétében – amint azt később részletezni fogjuk – az öccse látta el e feladatokat.)

Kehidai jobbágysai 1816-ban, próbára téve az akkor 27 éves földesurukat, az alábbi kéréssel folyamodtak a vármegye közgyűléséhez: „mivel rétjeik az árvi-zek miatt elrontanak, és legeltetőjük igen csekély vagyon, azoknak megtekintésére kiküldöttség rendeltesen, mivel pedig a mostani urbáriumuk szerint való robotolás nékiek igen terhesen esik, az új urbáriumnak kiadását kérik”.

---

³² MNL ZML Zalaegerszegi cs. kir. úrbéri törvényszék. Úrbéri földkönyvek. „Söjtöri birtokkönyv az 1842/43. esztendei birtoktagosítás szerint.”

³³ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár (a továbbiakban: OSZK Kt. Levelestár). Deák Ferenc levele Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1843. október 29.; Vörösmarty Mihály levelezése I. (Vörösmarty Mihály Összes Művei 17. köt.) (Sajtó alá rend. Brisits Frigyes) Bp., 1965. (a továbbiakban: VMÖM 17. köt.) 142. (Deák Ferenc levele Vörösmarty Mihályhoz, Kehidán, 1826. július 6., vö. DEÁK Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek I. 1825–1849. /Sajtó alá rend. Molnár András/ Bp., 2001. 1. köt. /a továbbiakban: DEÁK 2001. 1. köt./ 16.); Deák Ferenc emlékezete. Levelek 1822–1875. (Szerk. Váczy János) Bp., 1890. /a továbbiakban: VÁCZY 1890./ 70–71. (Deák Ferenc levele Kossuth Lajoshoz, Kehida, 1840. június 27.); EGRY Irén: Deák Ferenc. Budapest, 1941. 65.

³⁴ VMÖM 17. köt. 142., vö. DEÁK 2001. 1. köt. 16.

Deák Antal kehidai jobbágyainak ügye a földesúri família úriszéke elé került, a további fejleményeknek azonban nem találtuk nyomát; valószínűleg azért, mert minden maradt a régiben, nem kaptak új urbáriumot.³⁵

A családot közléről ismerő rokon, Nedeczky István később így jellemezte Deák Antalt: „kitűnő gazda volt, szigorú rendet tartott. A két nővérnek férjhez menetelők után a birtok jövedelméhez mért arányos részt vagy kikötött haszonbért [...] pontosan fizette, s a jószágon öröklött terheket majd mind egy szálíg tisztázta”.³⁶ Nedeczky utóbbi állítását alátámasztja Zala vármegye gyámi választmányának 1819 szeptemberében kelt jegyzőkönyve is, mely szerint a Deák árváknak „semmi kapitálisai”, azaz tőkepénzei nincsenek ugyan, ám „az adósságuknak már nagyobb része interestekkel [kamatokkal] együtt kifizettetett”.³⁷ A Deák család megbízhatóságára, hitelképességére jellemző, hogy idősebb Deák Ferenc halála után mindössze egyetlen alkalommal, 1808. május 5-én tábláztak be ellenük adósságot, még hozzá 2000 forint értékben. A későbbiek során, ha hitelt vettek fel, a hitelező nem tartotta fontosnak a betáblázást, nyilván azért, mert a Deák család „jó adós” volt, pontosan fizette a kamatokat, és maradéktalanul törlesztette az adósságot. (Így például Deák Antal már 1814-ben visszafizette a vármegye nemesi pénztárából még apja által kölcsönvett 8000 forintot.)³⁸

Deák Antal gazdálkodásának részleteibe leginkább a sógorához (elsősorban országgyűlési követségei idején) írt levelei engednek bepillantást, fényt vetve arra is, miként gazdálkodott a fiatal — 1825-ben még csupán 22 esztendő — Deák Ferenc a bátyja távollétében. Antal alábbiakban ismertető levelei megerősítik korábbi feltételezésünket, mely szerint a Deák família egyik legfontosabb bevételi forrása a gyapjú eladása lehetett, emellett pedig főként bort és gabonát vihettek még a piacra, illetve értékesíthettek a terménykereskedőknek.³⁹

---

³⁵ MNL ZML kgy. jkv. 1816:1036.

³⁶ NEDECZKY István: Deák. A képviselői alkotmány megalapítása. Bp., 1876. 5., vö. FERENCZI 1904. 1. köt. 21.

³⁷ MNL ZML Zala vármegye gyámi választmányának jegyzőkönyvei. 1819. szeptember 27. 18. sz.

³⁸ MNL ZML Zala vármegye be- és kitáblázási jegyzőkönyvei (Series in- et extabulationum). No. 2-3. 1804-1836.; MNL ZML kgy. jkv. 1814. szeptember 7. 8. sz.

³⁹ MOLNÁR 2003. 118-119.

DEÁK ANTAL JUHTENYÉSZTÉSE ÉS GYAPJÚKERESKEDÉSE

A fennmaradt leltárakból, illetve adóösszeírásokból kitűnik, hogy a Deák-birtokokon több száz állatból (az 1850-es évek elején már több mint 900 jószágból) álló juhnyáját tartottak.⁴⁰ Deák Antal 1825 októberének elején azt tapasztalta Pozsonyban, hogy emelkedik a gyapjú ára, ezért arra figyelmeztette sógorát, hogy ezúttal ne siessék el a gyapjú eladását (úgy, mint az előző évben), hozzátéve: „vajon a birkák egészségesek-e, nem kell a gyapjas zsákok helyett fenyőrud” (azaz nem kell-e nyírás helyett levágni és nyársra húzni őket).⁴¹ A hónap közepén szintén arra számítottak Pozsonyban, hogy abban az évben „a birka és a bor a legjobb két articulus”, azaz árucikk lesz. Miután sógora arról tájékoztathatta Deák Antalt, hogy a söjtöri uradalmi juhászok földesuruk távollétében elhanyagolják teendőiket, Antal a következőre kérte Oszterhueber Józsefet: „olykor a birkákat is tekintsd meg, mert nem érezvén vigyázatot a birkások, kivált, ha Kara Tamás érdemeiért láncsal talál megjutalmaztatni [azaz börtönbe kerülhet], amint írod, elrontják birkáimat”.⁴²

Kara Tamás uradalmi juhász a Széchenyi grófok Sopron megyei birtokközpontjában, Nagycenken született 1798-ban. Onnan költözött át – uradalmi alkalmazottként – első feleségével, Homor Katalinnal 1820 körül Zala megyébe, az ekkor már Széchenyi István gróf tulajdonában lévő szentgyörgyvári uradalomhoz tartozó Mánd-pusztára. Neje halálát követően, 1825 előtt vállalhatott munkát uradalmi juhászként a Deák családnál, Söjtörön. Második felesége, Magasházi Anna már itt szült neki gyermeket 1826-ban. Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveiben és a megye büntető törvényszékének perirataiban nincs nyoma annak, hogy 1825 körül súlyosabb vétket vagy bűnt követett volna el – amire Deák Antal levele utal –, valami mégis nyomhatta a lelkét, mert 1827 nyarán már Becsehelyen találjuk, ahol uradalmi juhász lett, valószínűleg Csuzy Pál cs. kir. kamarás birtokán. 1833-tól ismét Söjtörön volt juhász, az ahhoz tartozó Csurgó-pusztán lakott családjával, s hat évvel később, 1839-ben ott is halt meg.⁴³

---

⁴⁰ Ugyanott 118–119., 132.

⁴¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 9. 8.

⁴² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 17. 3.

⁴³ Kara (Karai, Kora, vagy Gara) Tamás pályafutása az anyakönyvi bejegyzések alapján rekonstruálható: Nagycenki római katolikus plébánia kereszteleési anyakönyvei, 1798.; Nagycenki római katolikus plébánia házassági anyakönyvei, 1818.; Szentgyörgyvári római katolikus plébánia kereszteleési anyakönyvei, 1821.; Söjtöri római katolikus plébánia kereszteleési anyakönyvei,

1825 novemberének elején aggodalommal töltötte el Deák Antalt, hogy Pozsonyban folyvást esett az eső.⁴⁴ Sokszor eszébe jutottak a birkái, s attól tartva, hogy nem romlanak-e meg, arra kérte sógorát, beszélje meg pusztaszentlászlói birtokos társával, Nagy József táblabíróval – aki egyébként Oszterhueber József anyai nagybátyja volt –, hogy milyen módon oltalmazhatják meg a birkákat a mételytől.⁴⁵ A következő hetekben, november közepéig kedvezőre fordult a pozsonyi időjárás. Deák Antal ekkor már abban reménykedett, hogy hasonló az idő Zalában is, szépen nőnek az őszi vetések, úgy, hogy „a birkák csak pát hétig is, ha fagyni fog, csikerészhetnek [böngészve csipegethetnek] rajtok”.⁴⁶ A november 18-ára Pozsonyban leesett hó ismét a söjtöri uradalmi juhászokat, Pálovics és Kara Tamás „urakat” jutatta eszébe Antalnak; vajon mit fognak azok csinálni, ha Söjtörön is esni fog a hó? „A pajtás kertek ugyan kiürülnek, ha a birka máris be talál szorulni, de ha nem szorul is, a legelő megkevesedik, s csak romlanak a birkák.”

Deák Antal ezekben a napokban (november második felében) írt az öccsének, hogy „a bárány gyapjút és az árpát adja el”, de ha a sógora kölcsönözni tud neki 1000 forintot az országgyűlési költségeire, akkor talán „ezen productumokat eladnunk nem kell most”.⁴⁷ Amikor 1825 decemberének elején Oszterhueber József levelében hír érkezett a söjtöri juhokról, Antal az alábbiakat válaszolta sógorának: „A birkák, elhiszem, a söjtöri hegyben három napig jól éltek, de eddig, tudom, megint a kopár mező vagy a bükkfaleveles erdő szolgál nekik mértékletes, vagy jobban koplaló életek mellett mértéktelen comotioul [testmozgásul]; vajha vetéseitek meggyarapodtak volna, hogy a mostani esővel felszedett mételyből kitisztulnának. Kara Tamást többször megfenyegesd, hogy a rétekről tereljen, mert ha elrontja birkáinkat, mind magával etetem meg a dőghúst.”⁴⁸

1826.; Letenyei római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvei, 1827. és 1829.; Söjtöri római katolikus plébánia keresztelési anyakönyvei, 1833–1835., 1837.; Söjtöri római katolikus plébánia halotti anyakönyvei, 1839. (Az anyakönyvi adatok felkutatásáért *Kulcsár Bálint*nak tartozom köszönettel!)

⁴⁴ MOLNÁR András: Egy országgyűlési követ időjárás feljegyzései a reformkorból. Éghajlat-történeti adatok Deák Antal leveleiben 1825–1841. = Acta Papensia 2018. 3–4. sz. (a továbbiakban: MOLNÁR 2018.) 249.

⁴⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 1. 4.

⁴⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 13. 3.

⁴⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, dátum nélkül. „Pro privata notitia”. [1825. november vége, december eleje.] 1.

⁴⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. december 3. 2.

1825 karácsonyán enyhe, esős időjárás volt Pozsonyban.⁴⁹ Deák Antalt aggodalommal töltötte el, hogy ha a tél ilyen lucskos marad, akkor birkái több takarmányt pazarolnak majd el, mint amennyit megesznek. Mivel a hiedelem szerint a fekete karácsonyra fehér húsvét következik, attól tartott, hogy a hidegebbnek ígérkező március gondot okozhat, mert kevesebb takarmány van, mint az előző évben.⁵⁰ 1826 januárjának első napjaiban még hasonló volt az időjárás, ezért Antal azon kesergett, hogy „nagyon rossz tél ez a birkáknak; se ott kinn, sem pedig benn nincs elegendő élés, mert az ilyen lágy tél csak pazaroltatja velek a szüleséget”.⁵¹ Január második felében végre hidegebbre fordult az idő, az előző évinél keményebb fagy köszöntött be.⁵² „...a birkáknak ez jó idő, csak be ne fagyjon a szájok” – írta ekkor a sógorának.⁵³

1826 májusának elején nem voltak kedvező kilátásai Deák Antalnak a közelgő gyapjúníráásra nézve: „az idén nem igen kellemetesen fog hangzani az ollóknak csattogása, mert olcsó a birkaszőr”.⁵⁴ Aggodalma beigazolódott, mert a következő hónap derekán arról számolt be Oszterhueber Józsefnek, hogy „a birkák nem legjobban fizettek az idén is, ára sincs a gyapjúnak, és így szegénység minden gazdaságunk”. Öccsének ugyanakkor azt üzentte, hogy egyelőre mégse adja el a gyapjút, mert némi reményt lát arra nézve, miszerint emelkedhet annak ára, sógorától pedig az iránt érdeklődött, hogy „a mustra birkákat külön választottátok-e, és így hol őriztetitek, vagy csak a többi között járnak még”?⁵⁵

1826 decemberében túlnyomórészt ismét enyhe, esős volt Pozsony időjárása.⁵⁶ Deák Antalt ekkor megint a birkáinak állapota aggasztotta, melyről nem a legkedvezőbb híreket kapta, s attól tartott, hogy azok mételyesek. „...kértem az öcsémet – fordult a sógorához –, hogy tegyen benne próbát, s Tégedet is tanácsul híván, nézessen meg egynéhányat, kivált a nőtény seregéből, s ha látni fogja, hogy azokhoz reménység nincs, inkább, ha lehet, adjon el belőlök számosságban, mintsem hogy a szüleséget is elpazarolván, a rúdra kerüljenek; nagy csapás lenne ez reánk nézve, és csak a rossz pásztoroknak tulajdonít-

---

⁴⁹ MOLNÁR 2018. 249.

⁵⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. december 25. 5.

⁵¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. január 2. 7.

⁵² MOLNÁR 2018. 249–250.

⁵³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. január 23. 3.

⁵⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. május 8. 11.

⁵⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. június 12. 5.

⁵⁶ MOLNÁR 2018. 252.

hatnám a kárvallást, de ha már megvan, kérlek Sógor, tegyetek, amit lehet s amit leghasznosabbnak ítélték.”⁵⁷

Amikor 1826. december 6-ára virradóan Pozsonyban beköszöntött a fagy, Deák Antal reménykedett, hogy ez történt Zalában is, és így „talán az urbonaki bükkönyös vetést az ürük [herélt kosok] jóízűen meglegelhetnék, ha az a legelésre [...] alkalmas”.⁵⁸ Abban az évben karácsonykor is fagyos volt a pozsonyi időjárás. „...vajha Nálátok is ilyen idő volna — írta ekkor Antal a sógorának —, hogy az eddig aklaitokban sanyargatott birka a vetésekre járhatna, de amint Ferkó öcsém tudósított, a kehidai mező nem oly gazdag, hogy a vetések megdülését a birkákkal leendő etetéssel gátolni kelljen”.⁵⁹

Deák Antal 1826 decemberében kérte az öccsét, hogy „vagy gabonát, vagy bort adjon el, hogy februarius elején vagy 400 forintokat küldhessen”, hozzátevé, hogy „a gyapjút áruba ne bocsássa”. Mivel azonban Oszterhueber József leveléből az derült ki, hogy Deák Ferenc bátyja szükségleteinek pótlására éppen „a báránygyapjút találta legártatlanabb fundusnak” (mint amelyen „se sokat nyerni, se sokat veszteni nem lehet”), Antal 1827 januárjának elején a sógorát kérte meg rá, tudósítsa öccsét, hogy jól megfontolva a körülményeket, ő is beleegyezik, hogy inkább „a báránygyapjút adja el, mintsem más productumot”.⁶⁰

Deák Antal 1827 januárjának elején úgy értesült, hogy Zalában nagy hó van, így nem legelhetnek az urbonaki bükkönyös vetésen a birkák, pedig jobban szerette volna, ha az állatok „gyomlálnák ki azt”, mintsem hiába fagyjon ki; „azonban mégis inkább fagyjon ki, mint épen maradván, aratáskor sarló helyett kasza kelljen neki”.⁶¹ Január közepére aztán valóra vált Antal kívánsága, rámehtek a birkák az urbonaki vetésre, Oszterhueber József pedig azzal örvendeztethette meg sógorát, hogy „az urbonaki ürüsereg jó egészségben leli magát, s annak további fenntartására az ott lévő szüleség martius közepéig el tart”. A birka csak egye a vetést — válaszolta erre Antal —, „legalább Ferkó öcsém is szerezhet talán nádot és irtathat berket az idén”.⁶²

Deák Antal 1827. február 1-jei levelében ismét a birkák állapota és takarmánya felől érdeklődött Oszterhueber Józseftől. Tartsák jól az állatokat — kérte a sógorát, mert Pozsonyban már a gyapjú árának emelkedéséről suttognak. „Én

---

⁵⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. december 4. 4.

⁵⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. december 6. 7-8.

⁵⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. december 25. 7.

⁶⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. január 7. 6.

⁶¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. január 7. 8.

⁶² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. január 22. 3.

majd csak a nyírésre és a nyírett szőr árának felcsippentésére és szerencsésen leendő elpazarlására megyek haza — tette hozzá —; ha kevés lesz a gyapjú, rossz gazdaságotok, ha üres lesz a pajta, szüleség vesztegetésteket fogom szólni”.⁶³ Február közepén egészségesek voltak a Deák família sőjtöri birkái, a kehidai pajtákban raktározott takarmány azonban már eléggé fogyott. Pozsonyban kedvező hírek szárnyaltak a gyapjú ára felől, a kereskedők kezdték keresni a gyapjút, s a korábbi áránál jóval többet ígértek. „Nem fog tehát talán ártani annak eladását nem siettetni — tanácsolta ekkor Deák Antal a sógorának —, ha csak ismét majd alább nem száll, amint némelykor, mint tavaly is, megtörtént”.⁶⁴

1830 novemberének második felében — Deák Antal újabb országgyűlési követsége idején — Pozsonyban kellemes, tiszta, szép őszi idő volt,⁶⁵ ami kedvezett a fű és a vetés növekedésének. „...vajha nálatok se volna különben — írta ekkor Antal a sógorának —, legalább lenne a birkáknak száraz faggyal tápláló eledelek, s a pajták is kémélve maradnának; pedig a gyapjúnak igen jó ára van most is, s reménylik, a tavaszig még jobb lesz.”⁶⁶

1833 januárjának első napjaiban egy bécsi zsidó kereskedő kereste fel a követként ismét a pozsonyi diétán tartózkodó Deák Antalt, hogy alkudozzon vele gyapjújának megvásárlásáról, azt állítva, miszerint ismeri az árut, mert előző évben Gottlieb Mayer (nagykanizsai zsidó nagykereskedő) vitte azt Bécsbe. Antal nem mert alkuba bocsátkozni a kereskedővel, mivel a gyapjú ára nagyon emelkedett, úgy, hogy értesülése szerint Pozsonyban sokan eladták már 100 forinton felül, ezért abban állapodtak meg, hogy ha a kalmár később ismét Pozsonyba jön, megint keresse majd meg. Deák Antal ezek után arra kérte sógorát, beszéljen az öccsével (tudniillik Ferencsel), hogy „tudakozódjék a gyapjú ára felől otthon, s írja meg, mi a legfőbb ár, melyet ígérnek néki, hogy tudhasam magamat alkalmaztatni, mert ha talán én itt jobban eladhatom azt, nagy nyereséget fogunk tenni, bár az idén kevesebb lesz is a gyapjú a bárányok elveszte miatt, mint eddig”.⁶⁷ Két héttel később száraz, fagyos időjárás volt Pozsonyban.⁶⁸ „...jó idő ez a birkáknak, kivált, ahol nem döglenek; tudom, megesszik a szüleséget tisztán, de csak tartsátok jól, mert a gyapjúnak becses árával

---

⁶³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. február 1. 5.

⁶⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. február 15. 2-3.

⁶⁵ MOLNÁR 2018. 255.

⁶⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. november 22. 8.

⁶⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. január 6. 6.

⁶⁸ MOLNÁR 2018. 256-257.

egyre biztatnak bennünket a kereskedők” — írta ekkor Deák Antal a sógorának,⁶⁹ január 20-án pedig arról tájékoztatta, hogy ismét egy bécsi zsidó kereskedő járt nála, hogy megvegye a gyapjút, de mivel csak 75 forintot ígért érte, szóba sem állt vele. Antal arra kérte sógorát, vigyázzanak az otthoni gyapjú-eladással, mert „a közhír csakugyan hordozza a gyapjú árának napról napra való emelkedését”.⁷⁰

Deák Antal 1833 februárjának vége felé levelet kapott az öccsétől, melyben Ferenc azt írta, hogy „a birkák nem rosszak, de a bárányok, vagyis toklók nem javulnak, s amint a pajta statusát tudtomra adja, nem fél a télnek, bár valamivel hosszabb időre lehető terjedésétől”.⁷¹ Két héttel később már 80 forintot ígértek a kereskedők Antalnak a gyapjúért, de ő ezúttal sem egyezett meg velük, bár abban nem volt biztos, hogy ezt később nem bánja-e meg.⁷² Még április derekán is hezitált gyapjújának eladásával kapcsolatban, amiről így tudósította sógorát: „...gyapjú vevő már számosan jelent meg nálam, de ki legtöbbet ígért, csak 85 forintot ígért mázsájáért, pedig úgy hallottam, Győrött több Zala vármegyei urak, kiknek pedig, úgy tudom, az én gyapjumnál alább való és kevesebb gyapjújok vagyon, szinte 85 forinton adták el, s ennél fogva én többet várván, ezen az áron nem adtam oda; nem tudom, ha nem fogom-e bálni?”⁷³

1834 januárjának első napjaiban olyan meleg tavaszi idő volt Kehida környékén, hogy a fák virágba borultak és rügyezni kezdtek.⁷⁴ Deák Antal ekkor tett utoljára említést sógorának írt levelében a juhairól: „Birkáim régolta akolba szorulva ennének, ha volna mit, de kevés szénám lévén, s az időnek hallatlan mostani járása rossz tavaszt jövendölvén, szorítom a téli tartást, amint lehet, s pedig így is meg fogok, úgy látom, szűkülni.”⁷⁵

---

⁶⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. január 13. 10.

⁷⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. január 20. 10.

⁷¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. február 24. 12.

⁷² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. március 10. 10.

⁷³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. április 14. 4.

⁷⁴ MOLNÁR 2018. 259–260.

⁷⁵ OSZK Kt. Levelestár. Deák Antal levele Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1834. január 2. (Gépelte másolata: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára /a továbbiakban: MNL OL/ R 22. Deák Ferencsel kapcsolatos iratok. 2. cs. 8. tétel. Deák Ferenc leveleinek másolatai között.)

SZŐLŐTERMELÉS ÉS BORKULTÚRA DEÁK ANTAL BIRTOKAIN

A Deák família majorsági szőlőbirtokai az 1830-as évek derekán évente mintegy 65 akó bort adtak, amiből 15 akónyi termett Söjtörön. A söjtöri úgynevezett „kiskastély” (a családi kúria melletti földszintes, tornácos épület) pincéjében idősebb Deák Ferenc halálakor, 1808 januárjában 12 saját és öt kölcsönkapott hordóban tárolták a söprűs újbort (további hordókban pedig a szilvapálinkát és az almaecetet).⁷⁶

Deák Antal, aki a Kehidán termett szőlőkből rendszeresen készített hordóban érlelt és tartott ürmösbort, azaz fűszerezett, édes, kesernyés ízű, intenzív illatú aperitif italt,⁷⁷ 1825 októberének közepén azt tapasztalta Pozsonyban, hogy abban az évben „a birka és a bor a legjobb két articulus”, azaz árucikk. Egy sümegi borkereskedőtől hallotta, hogy Zalában a bor ára akónként 8–10 forint, sőt, Sümegen 12 forintot is fizetnek érte, ezért arra kérte sógorát, hogy – mivel közelebb van Söjtörhöz, mint az öccse – gyakrabban tekintse meg a söjtöri pincéjét, kóstolja meg a borait, hogyha netalán valamelyiknek baja lenne, lefejtéssel vagy mással idejében orvosolni lehessen.⁷⁸ Oszterhueber József a hónap végén arról tájékoztathatta Deák Antalt, hogy a vártnál kevesebb bora lett, mire Antal az alábbiakat válaszolta sógorának: „Hogy kevés a bor, tudom, Te sem vered falba a fejedet, mert a fősvény ember egy sovány terméknek jobban örül, mint tíz bő termékenységnek; nekem szép sommát írtál reménység fejében, amit boraimból kaphatni vélsz; az Isten szólna ki, Sógor, belőled, de én nem látok annyit belőle.”⁷⁹

Deák Antal 1825 novemberének derekán megint arra kérte Oszterhueber Józsefet, gyakran vegye szemügyre a söjtöri pincéjét, hozzátéve: „nem bánom, ha fáradságod jutalmában mindannyiszor megrészegülsz is pincémben, ahányszor azt megnézed”.⁸⁰ Néhány nappal később az előző évi söjtöri óborainak eladásához kért tanácsot sógorától, azt kérdezve, hogy azokat el lehet-e adni akónként 10 forintért: „én azt gondolom, ha valaki azon az áron megveszi őket,

---

⁷⁶ MNL ZML Zala vármegye nemesi birtokainak és jövedelmeinek összeírása, 1835. Kapor-naki járás No. 45. Kehida; MNL ZML Tisztviselők után maradt iratok. Farkas János szolgabíró hivatali iratai. No. 43. Deák Ferenc árváinak söjtöri conscriptiója.

⁷⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 9. 7.

⁷⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 17. 3.

⁷⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 1. 3.

⁸⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 13. 3.

talán csak odaadom”.⁸¹ Két hét múlva ismét a lelkére kötötte sógorának, hogy továbbra is jól vigyázzon a söjtöri borokra, s pótolja azt, amit az öccse távollabbról nem tehet meg. „Ha a megpenészesedett borokat hosszabb orvoslás után is helyre nem hozattathatod, jó lesz eladni inkább, mintsem egészen megromoljanak; de más, jó borral össze ne keverd, nehogy a jót is elrontsa” – tanácsolta neki Antal. Ha a sógora találna olyan embert, aki az előző évi söjtöri borokat akónként 10 forintért megvenné, alkudjon meg vele és adja neki oda, az árát pedig vegye fel. „Az öcsém messzebb lakik oda, és így távolléte miatt talán a borkereskedőt is el kellene szalasztani; az idei bort azonban ne keverd az eladásba, mivel tudod magad is, hogy az más cathegoriába van.”⁸²

Oszterhueber József 1826 májusának elején számolt be róla, hogy Zalában a fagy „a szőlőket megrontotta, s emiatt a bornak felmegy az ára”. Deák Antal a fagy által okozott károkat sajnálta, azt azonban nem bánta, hogy felmegy a bor ára, bár úgy vélte, hogy „10 forinton aligha elmennek azok [tudniillik a borok], mert mikor pénz nincs az országban, a kivitel pedig meg van szorítva, lehetetlen, hogy akármiféle partéka is a nagy árt kiállhassa.”⁸³ A következő hónapban hűvös, esős időjárás volt, akadályozta a szőlő fejlődését.⁸⁴ Antal ekkor úgy gondolta, hogy „bor, ha lesz is, igen jóízű nem lehet”, ezért az előző évi bor eladását nem kell elkapkodni.⁸⁵

A Kehidán termesztett csemege- és borszőlők fajtáiról Deák Antal alig tett említést leveleiben: 1829 áprilisában „fekete kecskecsöcsű szőlővesszőket” küldött Kehidáról barátjának, Spissich Sándor táblabírónak Kisgörbőre, viszonzásul a tőle kapott szilvafáért és oltó ágakért.⁸⁶ 1830 októberének elején pedig a pozsonyi piacon kapható szőlőről írta sógorának, hogy „az idevaló szőlő nem kehidai rag vagy bajor, hanem csak pusztaszentlászlói kadarka, és így ízetlen enni”.⁸⁷ A „rag-” vagy „rakszőlő” sokmagvú, vékonyhájú, fehérés, pontozott bogyójú, későn érő, bőlevű, nagy termőképességű szőlőfajta volt, azonban üres, jellegtelen bort adott,⁸⁸ míg a bajor vagy fehér gohér a Balaton-felvidéken elterjedt, laza fürtű, vékonyhájú, leves húsú, korán érő fehér borszőlő volt, amit

---

⁸¹ OSZK Kt. Levelestár. Deák Antal levele Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 18.

⁸² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. december 3. 1-2.

⁸³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. május 8. 10-11.

⁸⁴ MOLNÁR 2018. 251.

⁸⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. június 12. 5.

⁸⁶ MNL ZML Deák család iratai. 1. doboz. 10. pallium. Deák Antal levelei. Spissich Sándornak, Kehida, 1829. április 7.

⁸⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 7. 4.

⁸⁸ RÁCZ János: Egy soknevű szőlőfajta. In: Magyar Nyelvőr 2004. 3. sz. 347-350.

csemegezőlőként is kedveltek. Illatos, lágy bort adott, és mivel jól aszúsodott, kedvező évjáratban testes, különleges minőségű bort készíthettek belőle.

1830 szeptemberének derekán az országgyűlési követként ismét Pozsonyban tartózkodó Deák Antal azt kérte barátjától, Séllyey Elek zalai másodalispántól, hogy ha söjtöri kadarkája megtöpped és jó aszúbor készül belőle, számára is tartson meg vagy két üveggel.⁸⁹ A hónap végén nagyon rossz csemegezőlőt szüreteltek Pozsonyban, ami – Antal szerint – nem sokkal volt jobb a söjtöri kadarkánál. Mivel Séllyey Elek arról tudósította barátját, hogy a söjtöri kadarka levét ennek ellenére el tudják adni jó nyereséggel, akónként 6 forintért, Antal elállt kívánságától, hogy számára félretetessen belőle valamelyest.⁹⁰

Noha Deák Antal 1830 októberének elején úgy értesült Pozsonyban, hogy a bornak magasabb ára remélhető, öccsének mégis azt üzentte a sógorától, hogy ha az ő óboraiért akónként 10 forintot fizetnének, adja oda, sőt, pár garast még engedhet is az árból, kiváltképp, ha valaki nagyobb mennyiséget vesz belőle.⁹¹ Amikor néhány nappal később kedvezőtlen hírek érkeztek a söjtöri pincében lévő borairól, Antal így válaszolt sógora levelére: „Hogy 8 akó óborom Söjtörön ismét elfolyt, nem nagy fatalitásnak [szerencsétlen véletlennek] tartod reám nézve; én pedig szívellem nagyon, mert ez évenként mindég így megy, s végre, amikor az eladásra kerül a sor, majd alig marad valami pénzre; azért Ferkó öcsémnek, kit csókolok, mondd meg, hogy amíg minden borom el nem foly, csak igyekezzen eladni; talán a mostani szűk termésrel jobb folyamatja lesz árának.”⁹²

Deák Antal szűk termésre vonatkozó várakozásai október közepén beigazolódtak, mert öccse akkor arról értesítette – amit azután a kapornaki tisztartó is megerősített –, hogy a szüretük „silányan ütött ki”. Antal ezután még inkább bízott benne, hogy legalább az óbornak jobb ára lesz a korábbinál.⁹³ November 1-jén, azt olvasva Oszterhueber József levelében, hogy a pusztaszentlászlói és söjtöri borokat akónként 6 forintért veszik, Antal abban reménykedett, hogy az ő jobb minőségű óboraiért talán 10 forintot is adnak. „Ugyan volna már ideje, hogy a sok elfolyásnak gátot vethetnék, mert bár annak ára is elfolyna nálam,

---

⁸⁹ MNL ZML Séllyey család iratai. 10. doboz. 1/a. pallium. Deák Antal levele Séllyey Elekhez, Pozsony, 1830. szeptember 18.

⁹⁰ MNL ZML Séllyey család iratai. 10. doboz. 1/a. pallium. Deák Antal levele Séllyey Elekhez, Pozsony, 1830. október 1.

⁹¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 7. 10–11.

⁹² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 11. 8.

⁹³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 14. 1.

de legalább több haszonnal lenne öszvekötvé, mint ha a csap[on], vagy szúlyukon foly az ki” – válaszolta sógorának, kérve, hogy „ha kicsináltad már a söjtöri kilencedünket, add tudtomra, mennyi; nem azért, mintha valamely nagy sommát képeznék [értsd: képzelnék] magamnak abban, hanem hogy legalább tudhassam annak mennyiségét”.⁹⁴

Deák Antal egy héttel később a kehidai plébánostól kapott levelet, aki többek között azt írta neki, hogy járt Oszterhueber Józsefnél, és megnézte annak 80 forintért újabban vásárolt söjtöri szőlőjét. Antal e sorokat olvasva így ironizált a sógorával: „elgondolom, minő derék egy takarékos tábla szőlő lehet az, melyet 80 forinton vesznek; már csak édesedel Te, Sógor, a söjtöri borba; nectar ez Neked, ugye? Kinek jobb bora nincs, ez neki a legjobb, s így ahol ló nincs, a számár is kelendő”!⁹⁵

Noha Deák Antal nem volt képzett mezőgazdász, és nem is alkalmazott ilyen szakembereket, borászati ismereteit nemcsak tapasztalati úton, hanem a gazdálkodás gyakorlati kérdéseivel foglalkozó szakkönyvekből is igyekezett gyarapítani. Deák Ferenc 1831. október 31-én írta Vörösmarty Mihálynak az alábbiakat: „Bátyám kéret általam, hogy számára a nemrégén megjelent »tökéletesített pincemester«-t (Lübeck után fordította Némethy József) megvennéd”.⁹⁶ Lübeck János Károly orvos és mezőgazdász (Hont vármegye egykori főorvosa) eredetileg 1815-ben megjelent borászati kézikönyvének ötödik, javított, bővített kiadását Némethy József, a pesti Trattner-féle nyomda korrektora fordította magyarra, s ezt, a Pesten 1830-ban „Hellenthal K. A. segítő könyve a borosgazdák és borkereskedők számára, vagy a tökéletesített pintze-mester...” címmel kiadott művet szerezte be Vörösmarty Deák Antal számára.⁹⁷

Oszterhueber József 1841 szeptemberének derekán szüretelni hívta Deák Antalt Pusztaszentlászlóra, október elejére. Mivel Antal is éppen azokban a napokban szüretelt (Kehidán október 1-jén és 2-án, Koppányban október 4-én, 5-én és 6-án), noha szívesen meglátogatta volna sógorát, köszönettel elhárította a meghívást: „nem is a szüret vonzana hozzátok, minthogy én ezen lustos, mocskos munkának barátja éppen nem vagyok, egyébként is szőlőm sokkal jobb és íze- sebb lévén, magamnak azon gyönyörűséget sem élvezhetném, hogy szőlővel jóllakhatnám Nálátok, egyedül csak személyetek láthatása és ölelése vezetne a

---

⁹⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. november 1. 12.

⁹⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. november 11. 6.

⁹⁶ Közli: VMÖM 18. köt. (Bp., 1965.) 24.

⁹⁷ Lübeckről és könyvéről lásd: KISS László: Orvos és mezőgazdász. 175 éve halt meg Lübeck János Károly. In: A Hét 1989. november 10. (46. sz.) 16.; DEÁK 2001. 1. köt. 30.

hozzátok menésre”. Ami a saját szőlőjét illeti, nem voltak kedvezőek a kilátások: „A szüret sem a legjobban fog kiütni nálunk, bort is kevesebbet reménylenek a tavalinál embereink, de a szőlő annyira rothad, hogy szüretig majd ép fejet is alig kaphatni.”⁹⁸

Noha más források elszórt adataiból tudjuk, hogy természetesen konyhakerti növényeket és különféle gyümölcsöket is termesztettek a Deák-birtokokon, Deák Antal alig említi ezeket leveleiben. 1841 júliusának elején, amikor országszerte rendkívüli hőség és szárazság uralkodott,⁹⁹ Deák Klára spanyolmeggyet kért a bátyjától, mire Antal az alábbiakat üzenté neki: „ez volna most a világon a legnagyobb és legnehezebb feladat, azt küldeni, aminek színe világát sem látjuk. Vajha egész kertemben csak egy szem, pedig vajmi kevés ez, volna legalább hirdetésül arra, hogy van fája. Itt a gyümölcsnek minden faja kiveszett, bár csak a fája nem vesszen ki, de ez is sok elszáradt; azért megengedjen, hogy nem szolgálhatok neki. Talán, ha élünk, esztendőre nem lesz a természet oly mostoha erántunk, mint az idén; én már nem is tudom, a gyümölcsnek milyen íze van, mert se tavaly, se az idén nem ettem nyári gyümölcsöt.”¹⁰⁰

DEÁK ANTAL GABONATERMELÉSE ÉS -KERESKEDELME, AZ URADALOM MALMAI

Deák Antal a sógorához írt leveleiben 1826 nyarán foglalkozott először az otthoni gabonatermessel, illetve annak eladásával. Amikor július elején tudósítást kapott az öccsétől az általa folytatott gazdálkodásról, sógoruk által üzenté neki, hogy „ha oly gazos, varjúborsós gabonáink vagynak, hogy nem érdemes sarló alá hagyni, tehát csak kaszáltassa le addig, míg a varjúborsó el nem érik benne, hogy a marha télen jobban megehesse”.¹⁰¹ Egy hónappal később arról értesült Oszterhueber József leveléből, hogy a gabonatermés „felette rossz” a Söjtörrel szomszédos Pusztaszentlászlón. „Én, noha nekem is interessem [érdekem] fekszik a mezei gazdaságban, nem dicsekedhetem azzal, hogy azon csekély gazdaságunkban, melyből élek, a termés mennyiségéről csak legkevesebb

---

⁹⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. szeptember 14. 1-2. Vö. MOLNÁR 2018. 261.

⁹⁹ MOLNÁR 2018. 260.

¹⁰⁰ MNL OL P 651. Tarányi-Oszterhueber család iratai. 1. csomó, 1. tétel. Évrendezett iratok, 1841. Deák Antal levele Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. július 5. Vö. MOLNÁR 2018. 260.

¹⁰¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. július 3. 2-3.

tudományom is lehetne” — panaszkodott ekkor a sógorának. „Már két levélben is kértem Ferkó öcsémet, hogy tudósítson a gazdaság folyamatjáról, azonban haragból-e vagy mért, nem tudom, de mindeddig nemcsak az aratásról semmi tudósítást sem küldött, de még a szénatermésnek mennyiségéről sem tudósított, holott ezt, gondolom, már régen elvégezte. Tudja pedig, hogy örömezt olvasom leveleit, kivált, ha olyanokat közöl velem, amelyek közelebbről érdekelnek; azért én már többet neki ne is alkalmatlankodom levelemmel, hanem kérek Tégedet, kedves Sógor, hogy tudd meg tőle, mennyi széna és micsoda réteken, úgy micsoda földeken mennyi és micsoda gabona termett [...]. A gabona ára itt is felmegy, a búza 5 forintig megy; ha előre láthatta volna az ember, jó lett volna a személi gabonát megtartani, mert habár a zsiszik egy részét megemésztette volna is, mégis többet kapnánk érte, mint amit eddig kaptunk”.¹⁰²

Deák Antal 1826 decemberének elején azt újságolta sógorának, hogy Pozsony vidékén a gabona ára „szerfelett megy fel”. Hiteles forrásból úgy értesült, hogy a soproni piacon egy pozsonyi mérő búza „hetedfél” forint, a zab pedig 2 forint. Mivel az volt a közvélekedés, hogy a gabona ára nem fog lejjebb szállni, azt üzentte öccsének, hogy „a gabona eladást tartóztassa”, a számára pozsonyi költségeinek fedezéséhez szükséges pénz (több száz forint) előteremtéséhez keresen valamilyen más megoldást.¹⁰³

Deák Antal 1827 májusában alaposan kikérdezte Pozsonyban a holmiját hazaszállító szekeret kísérő kehidai molnárt az otthoni gazdaság állapotáról. A molnár „minden jóknak bőségével” biztatta, mondván, hogy „a természet különösen megáldotta az idén környékünket, de kivált a kehidai őszi gabonákat felette dicsérte”. Deák Antal azonban nem adott teljesen hitelt a molnár szavainak, mivel öccsének korábban, a tavasz kezdetén erős kétségei voltak a vetéssel kapcsolatban, mely akkor még középszerű termésre sem nyújtott reményt.¹⁰⁴ Amikor két hónappal később, július végén az a hír járta Pozsonyban, hogy a város környékén, sőt az egész országban rossz a gabonatermés, Antal azt gyanította, hogy Zalában sem lehet különösebben jó, mert egyik zalai ismerőse e tekintetben „nem legkedvezőbb tudósításokat adott” a Zala folyó mellékéről.¹⁰⁵

Deák Antal újabb országgyűlési követsége idején, 1830 októberének elején azt híresztelték Pozsonyban, hogy felment a gabona ára. Mivel Antal úgy

---

¹⁰² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. augusztus 8. 2.

¹⁰³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. december 4. 5-6.

¹⁰⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. május 30. 3-4.

¹⁰⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. július 31. 4.

hallotta a gabonatermő vidékeken lakó alföldi követtársaitól, hogy „mindennap feljebb megy”, arra kérte sógorát, mondja meg öccsének, hogy „a gabonát, amennyire csak lehet, tartóztassa vissza”, azaz egyelőre ne adja el.¹⁰⁶ Következő évben, 1831 nyarán a rendkívül csapadékos időjárás, ősszel viszont az aszály okozott károkat Kehidán a gabonatermesben, illetve a vetésben. Deák Antal így írt erről 1832 januárjában egyik erdélyi ismerősének: „Gazdaságunk körében sok bajjal küzdünk a múlt nyárnak folytában; a sok záporok s ezek által okozott vízomlások temérdek károkat okoztak. Kepéink, bármily gazdagnak jelentették is aratásunkat, majdnem félig elrothadtak; az ősz pedig oly száraz volt, hogy sokan a föld keménysége miatt vetéseiket eltakarítani tehetetlenek valának”.¹⁰⁷

Egy év múlva, 1833 januárjának közepe felé Deák Antal ugyanazt tapasztalta Pozsonyban, amit az öccse is írt neki, hogy tudniillik a gabonának „nincsen ára, ha csak majd a tavasz felé meg nem jön az”.¹⁰⁸ Jó másfél hónappal később, március elején Deák Ferenc arról értesítette a bátyját, hogy sőjtöri kúriájukat Horváth József kapitány szeretné kibérelni lakóépületnek. Antal erre azt válaszolta az öccsének — amit sógorának írt levelében is megerősített —, hogy „mivel a házra szemes gabonánk eltevésére (nem lévén életes házunk) szükségünk vagyon, egyébként is a háznak kiigazítása s lakásul való helyrehozattatása felesebb költségbe kerülne, azon háznak kiarendáltatása eránt nem egyeztem meg”.¹⁰⁹

1841 nyarán országszerte rendkívül nagy hőség, szárazság és aszály uralkodott.¹¹⁰ Deák Antal július 5-én írta Oszterhueber Józsefnek, hogy az aratás dolgában kimondhatatlan rosszul áll, ilyen kevés gabona csak gazdálkodásának első éveiben (az 1810-es évek elején) volt Kehidán.¹¹¹ A következő hónap végén sőjtöri gabonáinak megtekintésével tett fáradozásaiért mondott köszönetet a sógorának, aki megnyugtatta, hogy a termést eddig még nem lepték el a zsiszikek, melyek „ha egyszer megtelepednek egy garmadában, egész legióval jönnek ki az üresen hagyott szemekből”. Antal a lelkére kötötte Kósának, a Deák

---

¹⁰⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 7. 10–11.

¹⁰⁷ Deák Antal levele Újfalvi Sándorhoz, Kehida, 1832. január 4. Közli: ÚJFALVI Sándor: Emlékiratok. (A szöveget Benkő Samu és Ugrin Aranka gondozta, a jegyzeteket Ugrin Aranka írta, a bevezető Benkő Samu munkája) Bp., 1990. 266.

¹⁰⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. január 13. 10.

¹⁰⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1833. március 10. 4.

¹¹⁰ MOLNÁR 2018. 260.

¹¹¹ MNL OL P 651. Tarányi-Oszterhueber család iratai. 1. csomó, 1. tétel. Évrendezett iratok, 1841. Deák Antal levele Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. július 5. Vö. MOLNÁR 2018. 260.

família söjtöri gazdájának, hogy „szorgalmasan forgassa és szellőztesse” a gabonát.¹¹²

Deák Antal abban az évben szeptember 13-án kezdett hozzá az őszi vetéshez, azonban minden nap csöpörgött az eső, nem akart kedvező idő lenni, így attól lehetett tartani, hogy „a már úgyszólván puha föld hamar megsárosul a sok esőzés által, s majd alkalmatlan lesz a vetésre”. Sógorát ekkor arra kérte, mondja meg Kósának, hogy ha a zsidó kereskedő „Grünwald mustrául 1 köből búzáat kérend tőle, amikor árpáért fog küldeni, mérjen neki, de csak 1 köblöt, s ha talán ennek árát meg nem küldené is, bizton adja neki által, majd ezt megadatom vele. Én a napokban adtam neki gyapjunkat 60 forint és 1 aranyon mázsáját; elég olcsó, de mit vagy mire várjak; ily kevés quantumon [mennyiségen] se sokat nyerni, se veszteni nem lehet sokat, pénz pedig naponként kell.”¹¹³

A Deák-birtokokon termelt kenyérgabonát Kehidán és Söjtörön is saját malomban őrlötte Deák Antal. Kehidán a falu belterületétől délkeletre, a szabályozatlan Zala folyón állt a Deák család uradalmának kétkerekű vízimalma, az úgynevezett Alsó-malom, amit Antal 1817 tavaszán építtetett újjá.¹¹⁴ Ezt a malmot az 1820-as években Horváth Mihály molnár bérelte, s nála dolgozott részes molnárként Preitfeldner András,¹¹⁵ aki emellett más uradalmi teendőket is ellátott, így például ő kezelte a kehidai pince hordóit, 1827-ben pedig az ő felügyeletével szállították haza Pozsonyból Deák Antal országgyűlési követként használt bútorait, holmijait.¹¹⁶ 1825-ben az ellen tiltakozott a rokolányi vallásalapítványi uradalom ügyésze, hogy Deákék túl magasra duzzasztják fel malmuk előtt a vizet, és ezáltal a tőle északra fekvő másik malom kerekének forgását gátolják,¹¹⁷ 1833 májusában viszont Deák Antal sérelmezte, hogy az alsócsányi halászháló akadályozzák rekeszeikkel a Zala folyását, és ezáltal kárt okoznak a kehidai malmoknak.¹¹⁸

---

¹¹² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. augusztus 24. 1.

¹¹³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. szeptember 14. 2–3. Vö. MOLNÁR 2018. 260–261.

¹¹⁴ MNL ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1817:1301., 1818:1034., 1823:1603., 1825:488., 1825:654.

¹¹⁵ MNL ZML Zala vármegye főadószedőjének iratai. Községi adóösszeírások. (Conscriptiones dicales.) 233. doboz. Kehida, 1821–1829.

¹¹⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 9. 7., 1827. május 1. 11., 1827. május 30. 3.

¹¹⁷ MNL ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1825:488.

¹¹⁸ MNL ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1833:1365.

Söjtörön a falutól délnyugatra lévő Urbonaki-pusztán, a Válicka patakon működött a Deák familia uradalmi vízimalma. Deák Ferenc 1825 novemberének derekán arról tájékoztatta bátyját, hogy „az urbonaki malmot megrontotta a zápor”. Antal azt kérte tőle, minél előbb csináltassa meg, nehogy a testvérük, Deák Klára kénytelen legyen messzebb, más malomban őröltetni a gabonát, „úgyis szegény jó kalácsot nem is tud enni, ha csak az urbonaki szitáskerék nem őröl neki”.¹¹⁹

TAKARMÁNYNÖVÉNYEK, TAKARMÁNYTERMELÉS DEÁK ANTAL BIRTOKAIN

Deák Antal időnként a rétek, kaszálók állapotával, illetve az állatok számára betakarítandó takarmánnyal kapcsolatban is levelet váltott Oszterheuber Józseffel. 1826 májusának elején írta sógorának, hogy „szénánk az ilyen esős időben sok lesz, csak betakarni lehessen, s [...] a Szala ne ocupálja [értsd: ne öntse el] azt, kiségit a bükköny; de gondolom, a tavaszi szárazságban ez is megszűnt”.¹²⁰ A következő hónapban, június első felében olyan híreket kapott megyéjéből, hogy a sok eső miatt a Zala folyó megáradt, s így hasznavehetetlenné válhat a kehidai Pap-rét, de akár az urbonaki széna is. Antal ekkor a következőkre kérte Oszterhuebert: „a szomszédságban bíztasd azt a mi álmos söjtöri gazdánkat, hogy a széna takarulással iparkodjon, s kivált, ahol féltősebb helyeken vannak a rétek, azokat takarja legelőbb. Tudom, hogy Ferkó öcsém is iparkodtatja őtet, de mivel azt nem érzi mindég maga körül lenni, azért Te mennődörögj rá olykor, hogy ébredjen szorgalomra”. Azt is kérte sógorától, írja meg, hogy milyen állapotban van az urbonaki bükköny és zab, „megérdemli-e a kaszát annak idejében, vagy csak alája kell szántani”.¹²¹ A következő hónapban, 1826 júliusában Pozsonyban beköszöntött a kánikulai hőség, mely még augusztus derekán is tartott.¹²² Antal ekkor azt kívánta sógorának, hogy a zalai sarjú-beta-karításhoz is állandó meleg legyenek, hozzátéve: „nem tudom, ha megnőtt a fű a kaszálás után; reményelem, még eddig nem sározódtak meg a sarjúk”.¹²³

---

¹¹⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. november 17. 6.

¹²⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. május 8. 11.

¹²¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. június 12. 5., 8.

¹²² MOLNÁR 2018. 251.

¹²³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. augusztus 12. 4.

1841 júliusában, az országszerte uralkodó rendkívüli hőség és szárazság idején Deák Antal arról számolt be sógorának, hogy a széna betakarítása dolgában kimondhatatlan rosszul áll, ilyen kevés takarmány csak gazdálkodásának első éveiben volt Kehidán.¹²⁴ Közel két hónappal később, augusztus vége felé Oszterhueber József többek között a söjtöri rétek használata ügyében a helyi birtokosok által elhatározott intézkedésekről tájékoztatta sógorát, mire Antal a következőket válaszolta: „Söjtöri gyűlésen elhatározott intézeteiteket már csak azért is elfogadom, mert Te azokban megegyeztél; és így megegyezem a rétek hogyan leendő használtatásában is úgy, mint Te meg fogsz egyezni: az eddigi szokás, vagyis usus szabhatna sinórmértéket, ha eddig is Szent Mihály nap előtt szabadulva lettek a rétek minden külön részekben való letiltások nélkül, úgy gondolom, ezúttal is különböző, kasza alá tartandó tilosok nem állhatnak fenn; azonban ha megengedték is azoknak, kik tehetik, a harmadik kaszálást, én nem ellenkezem benne, talán azért a közlegelőre is maradnak ugyanazoknak rétjeik; vajha mentől előbb megtörténnék a commassatio [a birtokok egyesítése, tagosítása], akkor ilyen kérdések nem támadnának”.¹²⁵

DEÁK FERENC GAZDÁLKODÁSA BÁTYJA TÁVOLLÉTÉBEN

Mint már említettük, 1825 szeptemberétől 1827 augusztusáig, 1830 szeptemberétől decemberéig, valamint 1832 novemberétől 1833 tavaszáig (mialatt Deák Antal Zala vármegye országgyűlési követeként a pozsonyi diétán tartózkodott) Deák Ferencre hárult a gazdálkodás neheze. Antal persze már korábban is igyekezett bevonni öccsét a Deák-uradalom ügyeinek intézésébe. Így például 1824 júniusában Ferenc fogalmazta meg a bátyja nevében azt a beadványt, amit a família kehidai malma által a rokolányi uradalomnak okozott állítólagos kár ügyében terjesztettek a vármegye küldöttsége elé.¹²⁶

Amikor Deák Ferenc első alkalommal átvette bátyjától a családi gazdaság irányítását, nem lehetett hozzá nagy kedve. Erre utalnak Deák Antalnak a sógorához, 1825 októberének elején intézett sorai: „nem tudom, hogyan tetszik neki a vízárkos domboknak mászása az ekék között; aligha meg nem unta

---

¹²⁴ MNL OL P 651. Tarányi-Oszterhueber család iratai. 1. csomó, 1. tétel. Évrendezett iratok, 1841. Deák Antal levele Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. július 5. Vö. MOLNÁR 2018. 260.

¹²⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1841. augusztus 24. 1.

¹²⁶ MNL ZML kgy. ir. 1825:488. Eredeti tisztázat Deák Ferenc kézírásával, Antal aláírásával. Kehida, 1824. június 4.

szegény”.¹²⁷ Ferenc, először szembesülve a gazdálkodás hétköznapi gondjaival, a következő hónapban írta pesti barátjának, Vörösmarty Mihálynak a következőket: „minekutána testvérem megyénk által mint követ az országgyűlésére küldetett, közös gazdaságunk terhe egyedül rajtam fekszik; ez pedig egy a mezői gazdaságban még eddig járatlan kezdőnek idejét mennyire elfoglalja sokféle tárgyaival, felesleges volna bővebben fejtegetnem. Melyhez nálam még az is járul, hogy egyik jószágocskánk lakásomtól távol esvén, annak megtekintése mindenkor hosszabb időt kíván.”¹²⁸

Deák Antal Pozsonyból, 1826 májusának végén, Oszterhueber József által üzenté az öccsének, hogy szerezzen neki pénzt „akár a granariumból, akár a pincéből”, azaz akár a magtárban lévő gabona, akár bor eladásából; rá bízta a döntést, most ő a gazda, „most vakarja ő meg a fejét énérettem, mivel én is eleget vakartam előbb őérette ott is, ahol nem viszkett”.¹²⁹ Közel fél évvel később, 1826 novemberének elején a pozsonyi zord időjárás és hóesés a kehidai Pap-rét legelőjét (melyet nem engedett tovább használni a Zala folyó áradása) juttatta Deák Antal eszébe, ám a további teendőkre nézve ezúttal sem adott tanácsot, azt teljesen az öccsére bízta: „ez most a Te gondod! Lásd, te mit etetsz, és lássák marháid, mit esznek”!¹³⁰ Hasonlóképpen járt el Antal, amikor 1826 decemberének elején arra kérte sógorát, mondja meg az öccsének, hogy számára „valamely ártatlan fundust keressen egynéhány száz forintoknak öszvecsinálására”, mert márciusig nem fog kirtartani a rendelkezésére álló pénz. „De majd azt kérdi Ferkó öcsém, hogy mi lesz az az ártatlan fundus; már ezt az ő belátására bízom.”¹³¹ Deák Antal — amint azt a juhászatról szóló fejezetben már részleteztük — még abban a hónapban arra kérte öccsét, hogy gabona vagy bor eladásával teremtsen elő a szükséges pénzt, a gyapjút azonban ne adja el. Mivel azonban Deák Ferenc éppen a gyapjút találta a leginkább pénzzé tehetőnek, bátyja, mérlegelve a körülményeket, 1827 januárjának elején beleegyezett a gyapjú eladásába.¹³²

Deák Antal 1827 januárjában a sógora leveléből értesült róla, hogy öccsének sok költsége volt „a söjtöri robot és só fizetésre” is. „Nem tudom, hogyan segített magán — írta ekkor Oszterhueber Józsefnek —; a bort nem keresik, a

---

¹²⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1825. október 9. 7.

¹²⁸ VMÖM 17. köt. 103., vö. DEÁK 2001. 1. köt. 13.

¹²⁹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. május 29. 4.

¹³⁰ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. november 8. 8.

¹³¹ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1826. december 4. 6.

¹³² OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. január 7. 6. p.

gabonát pedig kár eladni, mert a tavaszra bizonyosan felmegy az ára; de az ember csak ahhoz nyúl, amiye van”.¹³³ Deák Ferenc három hónappal később, 1827 áprilisában azt ígérte a bátyjának, hogy a gazdaság felől részletes tudósítást küld majd neki. Antal május elsején öccse nagy kényelmének tulajdonította a beszámoló elmaradását, mert – feltételezése szerint – Ferenc arra számíthatott, hogy bátyja az országgyűlés végeztével hamarosan hazatérhet, és akkor személyesen tájékozódhat a gazdaság állapotáról. Antal is ebben reménykedett, az azonban nagyon érdekelte – mivel szinte egész életében gyomorbetegséggel küszködött –, hogy Ferenc fogadott-e Kehidára jóra való gazdaasszonyt. „Mert megvallom – írta erről sógorának –, hogy a Vica asszonynak, vagy ahhoz hasonló, valamely otromba tudatlan szakácsnének a főzésére szorultam előttem, kivált mostani gyenge egészségemre nézve, egy, a legkellemetlenebb helyhez tetés lenne. Azért, ha még nem volna szakácsnéja, kérek, mond meg Klárinak [...], hogy valahol hazamenetelemig egy jó főzőt keressen, és ha mindjárt 20 vagy 30 forinttal többet kellene is fizetni neki, ígérje meg, mert egészségem az első, mely a rossz étkek által hamar megromolhat; de gondolom, talán Ferkó öcsém magát is tekintette, mert velem együtt ő is jobban szereti [...] a jó ebédet, mit a rosszat.”¹³⁴

Deák Antal 1827 júliusának elején értesült róla, hogy az árvíz Zalában is sok kárt tett, azt azonban még nem tudta, hogy öccse elkezdette-e már a szénakaszálást, vagy, hogy derekán volt-e már az aratásnak, mert korábbi leveleiben lakonikus volt, újabban pedig tökéletesen hallgatott ezekről a gazdasági tárgyokról. Bátyja úgy gondolta, hogy Ferenc a hazamenetelére való várakozással fogja majd menteni szokásos kényelmét, ez a kifogás azonban – vallotta meg Antal a sógorának – őelőtte „mindég csak kopasz mentség marad”.¹³⁵

Deák Antal az országgyűlés végeztével, 1827. augusztus 20-án érkezett haza Pozsonyból, öccsét azonban nem találta Kehidán. „Én, míg Ferkó öcsém hazajön, az ő gazdaságbéli intézeteinek crisisét [válsághelyzetét] vettem mulatságom tárgyául – számolt be első otthoni teendőiről sógorának. – Rendesen össze rakott íróasztalánál egészen nyitva hagyott gazdaságbéli protocolluma [jegyzőkönyve] is figyelmemet magára vonván, azt hányom, vetem és forgatom. A másik szobában heverő, utolsó hozzá írott levelem alkalmatosságot

---

¹³³ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. január 22. 15.

¹³⁴ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. május 1. 10.

¹³⁵ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1827. július 9. 4.

szolgál újra az abban foglaltakról gondolkodnom. Holnap, amint a hajdúk referálták, Pap-réten sarjút kaszáltatni rendelt”.¹³⁶

Amikor Deák Antal 1830 szeptemberében – Zala vármegye országgyűlési követeként – ismét Pozsonyba utazott, s megint öccse vette át tőle a családi gazdaság irányítását, Antal az alábbi, sógorának írt sorokkal ösztökölte Ferencet a korábbiaknál szorgalmasabb levélíráásra gazdasági ügyeiket illetően: ha „időről időre engemet házi és gazdasági körülállásaiban tudatlannak hagyni nem fog és leveleit tőlem nem sajnálja, testvéri szíves szeretetének jeléül fogom venni; ha mire választ kíván tőlem, de anélkül is, mihelest időm lesz, azonnal neki is írok”.¹³⁷ Mivel Antal október elején még nem kapott hírt Ferentől az őszi mezőgazdasági munkákról, sógorát kérte, szólítsa fel öccsét, hogy tudósítsa a szüretéről (hol és mennyi bora lett) és a vetés elvégzéséről, mert ezek távollétében még jobban érdeklik, mintha közel volna hozzájuk. Tudni kívánta az urbonaki kukoricatermés mennyiségét is, noha azt kevésnek képzelte.¹³⁸

1833 nyarától 1842 nyaráig ugyan zömében Antal irányította a gazdálkodást, de betegeskedése és gyógykezelései idején – néha csak hetekre, máskor hónapokra – Ferenc vette át tőle a munkát. 1842 nyarán, Deák Antal halálakor a gazdálkodás minden nehézsége Ferenc vállára szakadt. Hosszabb távolléteit ezután az tette lehetővé, hogy ilyenkor a sógor és jó barát, Oszterhueber József vezette a família teljes gazdaságát.¹³⁹

Amikor a már huzamosabb ideje Pesten tartózkodó Deák Ferenc néhány hónappal bátyja halála után, 1842 novemberében hírért vette, hogy a kehidai jobbágyok „igen zúgolódnak” Huszár János kasznár ellen, a következőkre kérte sógorát: „járj kérlek végére, ha nem adott-e okot Huszár valamely igazságtalanság vagy helytelen szigorúság által ezen hírre, s emlékeztessd őtet arra, mint én nékie szóval is mondtam, hogy inkább eltűröm kicsiny káromat, mintsem hogy szigorúsága miatt a szállongva nagyobbodó hír által meggyalázzassam, s mondd meg néki, hogy igen rossz számolást vezetett irányomban, ha azt gondolja, hogy a jövedelemnek bármi áron szaporítását szeretem, s hogy nekem mindegy, akármi csorbát szenvedjen jó nevem, csak a gazdaság jó folyjék. [...] Ha Antal el tudott gazdálkodni anélkül, hogy ilyen hírre okot adott volna, el lehet gaz-

---

¹³⁶ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Kehida, 1827. augusztus 20. 1.

¹³⁷ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 1. 9–10.

¹³⁸ OGYK MPGY Deák Antal levelei. Oszterhueber Józsefhez, Pozsony, 1830. október 7. 4.

¹³⁹ VÁCZY 1890. 203. (Deák Ferenc levele Oszterhueber Józsefhez, 1848. június 15.); OSZK Kt. Levelestára. Deák Ferenc levele Oszterhueber Józsefhez, Pest, 1843. február 15. Közli: MOLNÁR András: Deák Ferenc levelei zalai barátaihoz (1830–1847). In: Levéltári Szemle 1994. 2. sz. 42–43.

dálkodni Huszárnak is; ha pedig ez a gazdálkodástól elválaszthatatlan, akkor inkább abban hagyom a gazdálkodást, s életemben soha nem kezdek bele, mint hogy ilyeneknek kitegyem magamat. [...] a jobbágyokra nézve, noha jól tudom, hogy azok közül igen sokan csalnak, és magokon, ahol csak lehet, az én kárommal is könnyítenek, noha tudom azt is, hogy hűséget és hálát tőlök várni balgagság volna, a szigorúságot s ellenök a törvények szoros rendelete szerinti eljárást csak a legnagyobb szükség esetében engedem meg. El ne felejtse Huszár, hogy a jobbágyok is a törvény rendeletéhez szorosán ragaszkodva nékem bosszúságot és hátramaradást könnyen okozhatnak, különösen a vető szántásban; majd ha úrbér szerint egy héten csak fél nap szánt a kehidai jobbágy vetőre, többel pedig nem tartozik, meglátom, mikor végzi el Huszár az őszi vetést; eddig két nap is szántott egy héten. [...] Ezen vető szántási tekintet miatt [nézett] el Antal is holmi apróságokat a jobbágy[ok]nak; az elnézendő apróságok közé azo[n]ban a felettébb rosszul végzett munkát én sem akarom érteni.”¹⁴⁰

Deák Ferenc aggódó levelére jó barátja, Csány László táblabíró válaszolt, aki 1842 karácsonyát Oszterhueber Józseféknél töltötte Pusztaszentlászlón: „A kehidai jobbágyoknak nyugtalansága valami gazember agyában készült mese [...]. Szívökben mit éreznek ők, annak tudása Istené, de nyugtalanságot, elégedetlenséget Antal halála óta nem nyilvánítottak, annak bebizonyítására fel me rem hívni egész Zala-völgyünket, és ez, reményilem, megnyugtatja Önt. A gazdaság lehet, hogy most úgy nem megy, mint ment Antalnak életében, de Barátom, erre a szerencsétlenség első órájában már el voltunk készülve [...]. Én pedig valamint látni semmit, úgy tudni mindent akartam, s így elmondhatom, hogy a birka és más marha rosszabb állapotban nincsen, mint volt szokottan előbbi években. [...] Takarmány van elég, a vetéssel is elég serény volt Huszár másokhoz képest.”¹⁴¹

---

¹⁴⁰ OSZK Kt. Levelestár. Deák Ferenc levele Oszterhueber Józsefhez, Pest, 1842. november 10–16. Közli: DEÁK 2001. 1. köt. 337–338.

¹⁴¹ MNL OL H 103. Csány László kormánybiztos iratai 19. doboz. Csány László levele Deák Ferenchez, Berki, 1843. január 8. Közli: Csány László reformkori iratai. (Zalai Gyűjtemény 66.) (Sajtó alá rend. Molnár András) Zalaegerszeg, 2009. 65. Huszár mégsem lehetett teljesen ártatlan a dologban, mert Deák Ferenc 1844 novemberében megvált tőle, és Bombay Lajost szerződtette kasznárnak. (MNL OL R 90. Kossuth Lajos iratainak időrendi sorozata I. 171. Deák Ferenc levele Kossuth Lajoshoz, Kehida, 1844. november 2–21.; MNL OL Filmtár 8368. doboz. Wesselényi Miklós levelezése. Deák Ferenc levele Wesselényi Miklóshoz, Kehida, 1844. november 27. Mindkettőt közli: VÁCZY 1890. 135., 140., vö. DEÁK 2001. 1. köt. 433., 435.)

2. kép
*A söjtöri Deák-kúria,
Deák Antal szülőháza napjainkban*

SUMMARY

András Molnár

ANTAL DEÁK ACTING AS A SMALL LANDOWNER BETWEEN 1811 AND 1842

Historiography primarily dealt with Antal Deák (1789–1842) a medium landowner nobleman from county Zala as a politician, a special parliamentary envoy and the tutor and model of his younger brother Ferenc Deák. Current study describes the farming activity of Antal Deák between the period of 1811 and 1842. This period bears a special importance because it was him who controlled the family estate during this time. Antal Deák was born in one of the estate centres of the family, in Söjtör in county Zala. He studied at the Piarist grammar school in Kőszeg from 1797, and from the year of 1799 he carried on his studies at a Catholic grammar school in Pápa. Then he went on studying law in Pressburg and at the royal academy in Győr. From 1810 he became an office holder of county Zala, and owing to his talent he later held a higher position as the chief leader of the county administration (in Hungarian it is called a deputy lieutenant, in Latin vicecomes) between 1828 and 1831. He was elected a parliamentary envoy

in 1825, 1830 and in 1832. He gave up acting as a politician in 1833 and began farming. The author uses a wide range of archivalia (the correspondence of Antal Deák, papers of the Deak and other families', county documents etc.) to show how he succeeded in — following the death of Antal Deák senior (1808) — acquitting the large amount of debt which he inherited after becoming the head of the family, how he could develop the estate, and how he managed to share the income with three of his siblings equally. The farm was run by a farm manager and Antal Deák controlled his and other employees' work. From 1825 he involved his younger brother, Ferenc Deák into this controlling job. From 1842 it was his younger brother who took control on farming, with the help of his brother-in-law, József Oszterhueber, in his absence. The study emphasizes that sheep farming (wool selling), sales of wine and corn were the most important branches of the whole farm. Their income reached 3600 silver florins in 1835 and they became one of the wealthiest medium landowners in county Zala. This financial independence helped Ferenc Deák to act as an opponent politician in the reform era.

